



XVI круглий стіл

«УКРАЇНСЬКЕ СУСПІЛЬСТВО І ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОКОСТ:
ДОСВІД СУЧАСНОЇ ВІЙНИ ПРОТИ УКРАЇНИ»,
ПРИСВЯЧЕНИЙ МІЖНАРОДНОМУ ДНЮ ПАМ'ЯТІ ЖЕРТВ ГОЛОКОСТУ

27 січня 2023 року в Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту відбувся XVI круглий стіл «Українське суспільство і пам'ять про Голокост: досвід сучасної війни проти України».

Повномасштабна російська збройна агресія не змогла завадити українській науковій і освітянській спільноті зібратися на традиційному щорічному заході, який відкриває зазвичай кожен рік діяльності Українського центру вивчення історії Голокосту.

XVI круглий стіл, як і переважна більшість наших постійних заходів останнім часом, був звичний і незвичний водночас. Незмінними залишилися організатори – УЦВІГ і Goethe-Institut в Україні. Цього року нас підтримав також транскордонний проект «Вчимося пам'ятати» єврейської громади м. Дюссельдорф.

А от майданчик проведення змінився: захід відбувався в конференц-залі Інституту політичних і етнонаціональних досліджень імені І. Ф. Кураса НАН України.

Для нас було надзвичайно важливо, щоб усі спікери приєдналися до круглого столу наживо, адже через проблеми з електрикою в Києві гарантувати безперебійну наявність Інтернету і зв'язку ніхто не міг. Можна констатувати, що нам це вдалося. Всі спікери приїхали на круглий стіл, сформувавши, як завжди, повноцінну карту України: були представлені схід (м. Харків), захід (м. Рівне і м. Львів),

південь (м. Одеса) і північ (м. Київ) нашої країни. До нас також наживо доєднався наш партнер Маттіас Ріхтер із м. Дюссельдорф.

Із тих самих причин не було можливості організувати повну трансляцію заходу в прямому ефірі на фейсбук-сторінці Центру. До нас зверталися дещо спантеличені підписники, які за роки пандемії звикли, що весь захід транслюється. Однак, на відміну від пандемічних років, нині ситуація є набагато складнішою. Ми вирішили компенсувати неможливість трансляції викладенням на ютуб-каналі УЦВІГ записів усіх виступів, що були представлені на цьогорічному круглому столі.

Що ж до змістовної складової, то круглий стіл традиційно дотримався високого наукового рівня. Всі доповіді прямо або опосередковано були акцентовані на студіях з історії Голокосту через досвід сучасної війни, яку веде Україна, обстоюючи свою незалежність і територіальну цілісність. Ми навіть змінили другу частину назви круглого столу, зважаючи на сучасні реалії. Дискусії зачіпали питання пам'яті, маніпуляцій і пропаганди, тих уроків, які українці вже винесли з майже річного опору агресору.



Учасники круглого столу



Вітальне слово Максима Гона

На окрему увагу заслуговують цьогорічні привітання учасників круглого столу. Половина вітальних слів на відкритті заходу пролунала в записі. З наших міжнародних партнерів виступити наживо наважився тільки пан М. Ріхтер. Українські ж колеги-науковці (професор Максим Гон і голова Українського інституту національної пам'яті Антон Дробович), які вітали учасників у записі, нині перебувають у лавах Збройних сил України, даючи нам можливість збиратися на такі важливі наукові події.

Спеціально для круглого столу міжнародні партнери й друзі Українського центру вивчення історії Голокосту надіслали теплі слова підтримки українцям, які тепер знають про повномасштабну війну не лише з книжок. Такої безпрецедентної підтримки ще не було, мабуть, ніколи. І це вселяє в нас упевненість у нашій перемозі.

Підсумовуючи, зазначимо, що «науковий рік» УЦВІГ відкрив успішно. Жодні ракетні обстріли (а напередодні вони були), жодні перебої з електрикою та Інтернетом не можуть завадити нашим небайдужим друзям і колегам з усіх куточків України зібратися на важливу наукову подію. Дякуємо всім, хто долучився до підготовки й роботи круглого столу! Працюємо для перемоги! Віримо в ЗСУ! Слава Україні!

Ольга Лімонова,
координаторка проєктів
формальної освіти УЦВІГ

Пропонуємо шановним читачам тексти декількох доповідей
круглого столу

ВЗАЄМНІ ВІДДЗЕРКАЛЕННЯ «ОСТАТОЧНИХ РІШЕНЬ». ПАМ'ЯТЬ ПРО ГОЛОКОСТ В ОПТИЦІ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Багато років подію Голокосту згадували під гаслом «ніколи знов». Розглядали як унікальну подію, яку неможливо порівняти з іншими, навіть з іншими геноцидами. Хоч як це дивно, це може мати заспокійливий ефект: найбільший жах уже відбувся і більше не може повторитись. І люди втрачають здатність упізнати Зло, коли воно знову приходить. Усередині Європи триває найбільша після Другої світової війни, – однак віра в те, що все найстрашніше позаду, дуже часто залишається непохитною. В сьогоднішній Україні стає очевидним, що Зло – реальне, і навіть послугується тією самою термінологією, що й те, яке здійснило Голокост.

Напередодні повномасштабного вторгнення в Україну путін заявив про те, що Україна як держава не існує, бо не має власної історії. Згадаємо помилково опубліковану російським інформаційним агентством «РИА Новости» статтю «Наступление России и нового мира» про перемогу в Україні (статтю було підготовано та заплановано заздалегідь на 26 лютого 2022 року – її миттєво зняли з сайту). В статті описується доленосна роль владіміра путіна у вирішенні «українського питання». Путін обіцяє «...не оставялять решение украинского вопроса будущим поколениям». Це, власне, відсилає нас до «остаточного вирішення» іншого питання, яке стало евфемізмом для злочину, який ми сьогодні називаємо Голокостом, або Шоа. Для будь-якої

людини, яка знає історію, це стало прямою та неприкритою заявою про геноцидний намір щодо України.

А 18 січня 2023 року очільник російського МЗС Сергій Лавров зробив заяву, в якій порівняв підтримку України західними урядами з гітлерівським остаточним вирішенням, яке призвело до вбивства шести мільйонів євреїв. Це не просто про відверту брехню. Росія маніпулює термінологією, на якій останні декілька десятиліть років базувалася сучасна європейська формула майбутнього: ніколи знов ми не допустимо повернення жаху нацизму. Жонглювання поняттям остаточного вирішення в відвертій брехні російського міністра розмиває та баналізує трагедії минулого, робить їх інструментами легковажних маніпуляцій.

Ми з колегами з платформи культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво» на круглому столі в день пам'яті жертв Голокосту в 2022 році завершили свій виступ словами: «Працюючи в цьому полі, ми впевнені, що Голокост потрібно не просто пам'ятати – треба розуміти, що він не є назавжди завершеним минулим. Щоб він залишився в історії, треба кожного дня захищати гідність, піклуватися про права людини та опиратися розлюдненню». Це було напередодні повномасштабного вторгнення, коли російські війська вже стояли на кордонах України. Це було ще до заяв про «остаточні вирішення», маємо зізнатись, що такої відвертості ми навіть від путіна не очікували.

Сьогодні на події Голокосту неможливо дивитись поза оптикою сьогоднішньої війни. Просто розповісти «правду» про те, що було колись – цього недостатньо. «Ніколи знов» перетворилося з попередження на заколисаність тим, що найстрашніше позаду. Головне в пам'яті Голокосту зараз – навчитися розпізнавати його повернення, навіть під іншим обличчям. Ціллю можуть бути не євреї, ідеологія може містити інші моменти. Як розпізнати? Нацисти вбивали євреїв, ромів, гомосексуалів не за те, що вони щось зробили, а за те, якими вони є від природи. Не залишити українського питання потомкам – це фізично знищити українців, тому що вони є українцями. Події 2022 року показали, що саме вони мають на увазі.

Оксана Довгополова (докторка філософських наук,
професорка кафедри філософії Одеського національного
університету імені І. І. Мечникова, кураторка платформи
культури пам'яті «Минуле / Майбутнє / Мистецтво»)



Доповідь Оксани Довгополової

ВИКЛИКИ ВІЙНИ І ПУБЛІЧНА ІСТОРІЯ: ДОСВІД «ПІСЛЯ ТИШІ»

Громадська організація «Після тиші» – ініціатива, створена у 2021 році. Ми почали свою роботу під час локдауну і продовжуємо працювати під час повномасштабної війни.

Ми зустрічаємося з людьми, які пам'ятають трагічні події в історії України (Голодомор, Великий терор, Другу світову війну, Голокост, післявоєнний голод, радянські масові репресії), щоб записати з ними усноісторичні інтерв'ю. За два роки ми записали 117 інтерв'ю з 11 регіонів України. Найстарший з оповідачів – 101 рік. Це люди, для яких теперішня війна не перша у їхньому житті. Коли ми попросили одну з наших оповідачів розповісти трохи про війну, вона запитала: «Вам про яку? Про ту чи про цю?». Очевидно, що війна безпосередньо торкається цих людей. Хай вони і не живуть на лінії фронту, але чують повітряні тривоги, їхні міста і села зазнають російських атак. Діти та онуки або воюють, або працюють у критичній інфраструктурі, або змушені евакуюватися. І наші оповідачі та оповідачки часто порівнюють події тієї і цієї війни.

Одна з наших минулорічних оповідачів – Галина Шулятицька (при народженні Майя Сендлер) із Бердичева, народилася у єврейсько-українській сім'ї. Її батько-єврей зник безвісти під час Другої світової, молодші брат і сестра загинули, а їй удалося вціліти під час Голокосту завдяки мамі-українці. Після інтерв'ю вона сказала нам: «Мені 90. Думала, що вже досить. Пережила одну війну. Та тепер моя ціль – дожити до закінчення другої».

Також ми працюємо з приватними архівами наших оповідачів: оцифруємо фотографії, листи, рукописні спогади та інші документи. Часто у сімейних архівах зберігаються важливі свідчення про наше минуле. Але до них набагато важче дістатися, ніж прийти у державний архів. І війна оприявила ще одну проблему: приватні архіви дуже легко втрачаються (горять у пожежах під час атак, при руйнуваннях, часто люди не мають змоги їх взяти під час евакуації).

Наприклад, минулого року ми оцифрували фото, де зображена дівчинка, яка грається лялькою на фоні напівзруйнованих будинків. Можливо, нічого особливого, якщо не знати історію цього фото. Це містечко Турка у Карпатах, 1945 рік. За спиною дівчинки – будинки місцевих євреїв. Їх убили під час Голокосту. Нині це зображення, на жаль, близьке для багатьох людей, які втрагали свої домівки.



Виступає Анна Яценко

Крім цифрової колекції, ми також маємо збірку оригінальних предметів, пов'язаних з історією Другої світової війни. Передусім – із примусовою працею у нацистській Німеччині. Це фотографії, листи, листівки та інші речі. Загалом – кількості предметів. Звідки вони? Щось нам передають люди, багато чого вдається викупити на інтернет-аукціонах і блошиних ринках. Ця робота набуває нового сенсу під час повномасштабної війни. Коли знищують, розграбовують музеї та архіви, ми намагаємося створити власний музей і архів. Тому у 2022 році ми приділили особливу увагу тому, щоб зберегти наші колекції, упорядкувати їх.

Ми записуємо усноісторичні інтерв'ю, оцифруємо приватні архіви, збираємо власну колекцію не просто так. На основі всіх цих матеріалів ми створюємо різні проекти у сфері публічної історії. Адже хочемо, щоб якнайбільше людей дізналося про минулі потрясіння. І, можливо, це допоможе їм якось пережити те, що відбувається з нами зараз. Минулого року ми створили кілька таких проектів.

Подкаст «Як ми вижили», другий сезон. У ньому ми розповідаємо про українські досвіди Другої світової війни через усноісторичні оповіді та коментарі фахових дослідників і дослідниць, які вивчають ті події. Це епізоди про бомбардування, окупацію, голод, розстріли, примусову працю. Ми не ототожнюємо сучасну війну і Другу світову, однак знання про досвіди минулого можуть нам допомагати переживати теперішні події.

Онлайн-архів «Під час перебування в Німеччині» – це понад 150 фотографій українських примусових робітників і робітниць, так званих остарбайтерів, у нацистській Німеччині. Це ті фото, які ми викупуємо на онлайн-аукціонах і блошиних ринках. Хто зображений на цих фотографіях – невідомо. Очевидно, вони потрапили у продаж після смерті власників і власниць, через байдужість їхніх нащадків. Принаймні у деяких випадках нашої команді вдалося ідентифікувати людей, зображених на цих фото, знайти додаткову інформацію про них в архівах чи сконтактувати з людьми, які їх знали.

Також ми намагаємося працювати не тільки з українською аудиторією, а й поза Україною. Тому в Познані в Польщі ми долучилися до виставки «Фотографувались ввечері, коли була гроза. Повсякденні фотопрактики в Україні». На ній були представлені, зокрема, результати нашої роботи з фотографіями остарбайтерів. А в Єврейському музеї в Аугсбурзі в Німеччині ще триває виставка «Голоси. Мозаїка українського єврейського життя». Ми теж долучилися до її створення, надали наші усноісторичні інтерв'ю з двома чоловіками, які пережили Голокост в Україні.

Звісно, ми не можемо ігнорувати нашу реальність і заглибитись тільки в історію. Тому минулого року ми розпочали ще один проєкт – «24.02. Життя після». Це серія розмов із людьми, які опинилися у Львові внаслідок повномасштабної війни. Це люди з різних регіонів. Ми попросили їх розповісти свої історії, як вони вважали за потрібне у той момент. Кожному ми поставили також п'ять запитань. Одне з них: чи в їхніх сім'ях колись обговорювали, як рідні пережили Другу світову? Ми задумали цей проєкт як довготривалий. І хочемо зустрітись з цими ж людьми після перемоги, щоб ще раз почути їхні історії. Ми сподіваємося, що в результаті створимо документальний фільм.

Анна Яценко, культурна менеджерка, співзасновниця ГО «Після тиші»

ІСТОРИЧНА ПАМ'ЯТЬ ПРО ДРУГУ СВІТОВУ ВІЙНУ:
МАНІПУЛЯЦІЇ В УМОВАХ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ

Анексія Криму Російською Федерацією та початок російсько-української війни на Донбасі у 2014 р. актуалізували історичну політику, оскільки країна-агресор завдала потужного удару не тільки за допомогою зброї, а й розгорнувши масштабну інформаційну війну. Мобілізуєючи потенціал історичної політики виявився надзвичайно важливим фактором ведення гібридної війни. У російськоцентричному дискурсі набули масштабного поширення маркери «розколотості» України, що були оформлені у політтехнологічну схему ще під час передвиборчої боротьби 2004 р., а у 2014 р. трансформувалися у так званий «проект Новоросія», а також тези про загальну «фашизацію» України. Мотивуючи свої агресивні дії, російська сторона неодноразово вказувала на необхідність захисту росіян, які проживають в Україні, від «укрофашистів».

Акцент на оцінках подій Другої світової війни в інформаційному протистоянні із РФ виявився невинуватим. Ще 30 грудня 1999 р. В. Путін відверто сказав про головну проблему російського суспільства, яка, на його думку, полягала в «ідейному і політичному розколі суспільства». Подолання кризи він бачив у «реалізації нової російської ідеї», яка «органічно поєднувала загальнолюдські цінності із істинно російськими» (Путін В. В. Россия на рубеже тысячелетий. Независимая газета. 1999. 30 декабря. URL: http://www.ng.ru/politics/1999-12-30/4_millennium.html). Задля цього здійснювався пошук символів національної громадянської ідентичності. Таким символом виявилася Перемога СРСР у Другій світовій війні, яка залишилася у масовій історичній свідомості росіян найбільш важливою подією ХХ ст. Це визначило ідеологічний зміст урядових заходів із соціального конструювання. Наслідком створюваного «культу Перемоги» стала часткова реабілітація сталінізму із поділом учасників війни на «своїх» та «чужих» і, відповідно, неприйняттям будь-яких проявів колабораціонізму. Керівництво РФ відверто використовувало пам'ять про війну задля консолідації російського суспільства, а також із метою посилення зовнішньополітичного впливу, коли противники Росії автоматично отримували ярлик «фашисти».

У першій половині 2014 р. українське керівництво у російських ЗМІ представляли як «хунту», що незаконно захопила владу, або ж «фашистів», боротьба з якими начебто продовжує традиції радянських воїнів часів Другої світової війни. У подібному ключі формувалися й повідомлення ЗМІ терористичних утворень ДНР/ЛНР. Упродовж 2014 р. значна частина таких повідомлень містила в собі топіки про боротьбу з фашизмом за єдності населення у протидії поширенню «коричневої чуми» та «націоналізму». Однак уже весною 2014 р. на противагу закидам російських пропагандистів у «фашизації» в Україні було актуалізовано пам'ять про героїчну боротьбу проти гітлерівців у роки німецько-радянської війни; отримали подальший розвиток дослідження колабораціонізму із доведенням того, що чи не найбільш масштабною допомогою загарбникам на теренах СРСР була боротьба Російської визвольної армії на чолі з генералом Власовим. Науковці, публіцисти, громадські активісти також широко висвітлювали засоби маніпуляції історичною пам'яттю про Другу світову війну, що набули поширення у російськоцентричному дискурсі.

Керівництво держави зробило спробу популяризувати в умовах війни символічний ряд захисників України: лицар Русі – запорозький козак – боєць УПА – учасник АТО (пізніше ООС). Проте такий символічний ряд викликав у суспільстві нерозуміння через неоднозначне сприйняття боротьби УПА.

Важливо, що з 2014 р. Україна відзначала Перемогу над нацизмом разом із європейськими країнами з одночасною відмовою від георгіївської стрічки (символізувала дим і полум'я) на користь червоного маку (рана від кулі, що символізувало неможливість забути незагоєні рани). Натомість у Росії у квітні 2020 р. Державна дума ухвалила закон про перенесення з 2 на 3 вересня Дня закінчення Другої світової війни у 1945 р. Законом було внесено зміни до російського списку «днів військової слави і пам'ятних дат». При тому автори закону посилалися на указ президії Верховної Ради СРСР від 2 вересня 1945 р., згідно з яким 3 вересня було оголошено святом перемоги над Японією. У цьому указі також наголошувалося, що вирішальний внесок у завершення Другої світової війни зробила перемога Радянського Союзу над Японією у 1945 р. Тим самим вкотре акцентувалася увага на перебуванні СРСР у таборі переможців і його внеску в завершення бойових дій, а також заувальовувалася участь радянської країни у розв'язуванні Другої світової війни.

Георгіївська стрічка з 2014 р. стала символом сепаратизму та агресії проти України. Ще у березні 2005 р. російська державна інформагенція «РИА Новості» ініціювала всеросійську акцію «Георгіївська стрічка». Офіційною метою акції було заявлено необхідність «зберегти і передати новому поколінню пам'ять про те, хто і якою ціною домігся перемоги у Великій Вітчизняній війні». Насправді ж акція стала одним із засобів приватизації Росією героїчного спадку німецько-радянської війни. Впровадження георгіївської стрічки як символу перемоги мало поєднати героїку російської імперії та СРСР. Тим самим Росія вкотре використовувала історію як інструмент у політичній боротьбі на пострадянському просторі (Примаченко Я. Друга світова війна в полоні історичної політики. URL: <https://dt.ua/HISTORY/druga-svitova-viyna-v-poloni-istorichnoyi-politiki-277170.html>).

27 січня 2020 р. Президент України В. Зеленський на спільній конференції із Президентом Республіки Польща А. Дудом в Аушвіці заявив, що «Польща та польський народ першими відчули на собі наслідки злочинної змови тоталітарних режимів. Це призвело до початку Другої світової війни й дозволило нацистам запустити смертоносний маховик Голокосту». Президент України підкреслив, що на сучасний момент Європа і світ «не мають права мовчати, як це було в 1939 році, не мають права на байдужість і бездіяльність». Натомість пресекретар президента РФ Д. Песков стверджував, що В. Зеленський «солідаризується з точкою зору, яка є образливою для десятків мільйонів росіян», а глава Служби зовнішньої розвідки РФ С. Нарішкін звинуватив українського президента у «зануренні в ідеї українського націоналізму». Тож Російська Федерація вкотре підкреслила небажання брати на себе відповідальність як спадкоємниця колишнього СРСР за участь у розпалю-

ванні Другої світової війни. Зацікавлена, насамперед, у формуванні пам'яті про перебування СРСР у таборі переможців, РФ усіляко намагається відмежуватися від співпраці з Німеччиною на початку війни. Тим більше, що перемогу в німецько-радянській війні нерідко називають основою легітимності путінського авторитаризму, підґрунтям якого є карикатурне «победобесіє», заради торжества якого російські пропагандисти відмовилися від справжньої історії такого наймасштабнішого в історії людства збройного протистояння.

У 2022 році у символічному ряді українців, пов'язаному із подіями Другої світової війни, відбулося різке зміщення акценту з прорадянського на проукраїнський. Якщо у 2008 р. 74 % опитаних вважали, що українські солдати та офіцери у складі Червоної армії воювали за радянську батьківщину, 13 % – за звільнення України і лише 3 % – за звільнення Європи, то у 2022 р. тих, хто вважав, що українці воювали за свою землю, стало 44 %, за радянську батьківщину – 39 %, за звільнення Європи – 7 %. Як і у 2008 р., лише 3 % респондентів вважали, що вони воювали за Сталіна. При тому, оцінюючи сучасну російсько-українську війну, 75 % громадян України зазначили, що українські солдати та офіцери захищають сьогодні як народ України, так і народи Європи, і лише 22 % – що тільки народ України. Поруч із тим у суспільстві домінує й позитивне ставлення до воїнів Червоної армії, які воювали з фашизмом (85 %), і воїнів УПА (71 %). Саме у 2022 р. в Україні суттєво зросла підтримка визнання ОУН і УПА учасниками боротьби за державну Незалежність України: 81 % підтримували, а проти лише 10 % (з 2010 р. показник підтримки зріс у 4 рази, а з 2015 – удвічі). В умовах повномасштабного вторгнення РФ в Україну позитивне ставлення до С. Бандери зросло до 74 % у 2022 р. (у 2012 р. – 22 %). Таке ставлення до нього переважало й на півдні й сході України, а також серед тих, хто спілкується російською мовою. Водночас щодо демонтажу пам'ятників, пов'язаних з історією Другої світової війни, відносна більшість виступила проти (40 %), підтримали таку ініціативу – 19 %, нейтрально поставилися до неї – 36 % (Десяте загальнонаціональне опитування: ідеологічні маркери війни (27 квітня 2022). 2022. https://ratinggroup.ua/research/ukraine/desyaty_obschenacionalnyy_opros_ideologicheskie_markery_voyny_27_aprelya_2022.html).

Україні важливо змістити акценти протистояння на символічному полі Другої світової війни. Згідно з результа-

тами соціологічних опитувань, ця війна цілком логічно продовжує залишатися для громадян України однією з найважливіших подій ХХ ст. Частина населення України виступає проти руйнування «позитивного іміджу» німецько-радянської війни як засобу подолання нацизму. Проте сприйняття цієї події як надзвичайно важливої не означає, що громадяни України й надалі сприймають Другу світову війну насамперед як протистояння СРСР і Німеччини. Завдяки новітній історичній політиці вдалося поширити усвідомлення того факту, що німецько-радянська війна 1941–1945 рр. була одним із театрів бойових дій у роки Другої світової. І протистояння на інших театрах війни було не менш запеклим, а масштаби людських втрат відрізняються не виключно через «важливість» бойових дій на певному театрі бойових дій, а унаслідок різниці рівнів військового мистецтва та ставлення до своїх солдатів і офіцерів у арміях супротивних сторін. А колабораціонізм виявився в роки війни настільки поширеним явищем, що його причини не можуть бути визначені у рамках представлення одних учасників протистояння як «своїх», а інших – як «зрадників». При тому важливим видається спрямування української політики пам'яті про Другу світову війну на формування уявлень про неї як про трагедію всього людства, що ніколи не повинна повторитися (на відміну від російської політики пам'яті, орієнтованої на мобілізацію громадян на нове протистояння задля реалізації геополітичних цілей і завдань).

Героїчна й трагічна історія УПА – поле для роботи професійних істориків. У рамках історичної політики мають бути здійснені дії, спрямовані на висвітлення та роз'яснення цілей і завдань протиборчих сторін, а також аналіз засобів і методів їх досягнення під час бойових дій. Оскільки боротьба УПА – вимушений опір, зумовлений позицією потужніших гравців на світовій арені, і вона була одним із засобів забезпечення соборності України, формування сучасних державних кордонів і черговим доказом прагнення українців до державності. Аналіз боротьби УПА, напевно, бажано проводити й у контексті її порівняння із протидією східноукраїнського селянства політиці радянзації. Тим більше, що така протидія виявилася настільки масштабною, що одним із засобів її подолання став Голодомор-геноцид.

*Юрій Ніколаєць, доктор історичних наук,
Інститут політичних і етнонаціональних досліджень
ім. І. Ф. Кураса НАН України, м. Київ*

ПРОЄКТ «ПОДОЛАННЯ МИНУЛОГО» НА САЙТІ ЧАСОПISУ «УКРАЇНА МОДЕРНА»: СПРОБИ ПЕРЕОСМИСЛЕННЯ ІСТОРІЇ ГОЛОКОСТУ В КОНТЕКСТІ РОСІЙСЬКОЇ АГРЕСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

«Подолання минулого» – ініціатива Міжнародного інтелектуального часопису «Україна Модерна». Проєкт здійснюватиметься за підтримки канадської неурядової організації «Українсько-єврейська зустріч» (UJE). Рубрика розпочала функціонувати в 2021 році. Вона містила матеріали з історії Голокосту, які публікували українські історики, а також цикл інтерв'ю з відомими закордонними дослідниками (Омер Бартов, Дітер Поль, Карел Беркгоф, Мартін Дін, Іван-Павло Химка тощо). Метою такого структурування матеріалів було прагнення, з одного боку, надати плат-

форму для публікацій українським дослідникам. З іншого боку, ми хотіли донести до вітчизняних дискусій основні тенденції світової історіографії Голокосту.

Станом на сьогодні, після повномасштабного російського вторгнення, ми були змушені переформатувати роботу рубрики й додати до неї актуальні для сучасних реалій історичні дискусії. Серед останніх – дебати про деколонізацію східноєвропейських студій і нарративів. Не є таємницею, що більшість посад у західноєвропейських і північноамериканських вишах, які передбачають вивчення

історії України, присвячено російській історії. Навіть назва провідної асоціації зі славистичних студій, яка функціонує в США – ASEES (The Association for Slavic, East European, & Eurasian Studies) – у своїй назві містить слово «євразійських студій». Це створює непряме посилання до російського імперського простору, що чимало істориків станом на сьогодні вважають неприйнятним. Не менш важливий і фокус щодо російських поточних злочинів, яким у східноєвропейських історичних студіях не приділяли належної уваги. Більшість наративів було присвячено зростанню хвилі правопопулістських рухів та їх критиці. Водночас історики прогледіли зростання народження серйознішої цивілізаційної загрози – російського неоімперіалізму. Не менш важливо підняти дискусію й про деколонізацію східноєвропейських студій Голокосту. Значущі не лише такі явища, як націоналістичні дискурси й їхній вплив на вшанування пам'яті жертв Голокосту, а й російська імперська політика, яка розмиває пам'ять про Голокост у наративах війни та героїки.

Тож роботу рубрики сьогодні присвячено не лише студіям Голокосту й інших виявів тоталітарного насильства на території України, а й дискусіям про деколонізацію східноєвропейських історичних досліджень на Заході. У контексті студій Голокосту, щоправда, сьогодні важливо не спуститися до рівня «полювання на відьом» і не почати звинувачувати всіх критиків радикальних націоналістичних організацій у «прислугуванні російській» пропаганді (псевдонаукова тенденція, що вже намітилася в текстах і риторичі низки істориків, що більше дбають про пропагандистський вимір своїх промов і досліджень, аніж про об'єктивні наукові студії).

*Петро Долганов,
кандидат історичних наук,
редактор відділу рецензій Міжнародного
інтелектуального часопису «Україна Модерна»,
доцент кафедри педагогіки й освітніх
інновацій Рівненського обласного інституту
підприємств педагогічної освіти*

ЗАХОДИ ДО 27 СІЧНЯ У МІСЦЕВИХ ГРОМАДАХ

...Дату 27 січня вибрано не випадково. Саме цього дня 1945 року війська 1-го Українського фронту звільнили в'язнів найбільшого гітлерівського концтабору смерті Аушвіц-Біркенау.



Обговорення фільму в Райгородському ліцеї

Мільйони невинних людей – чоловіків і жінок, дітей і літніх людей – знищили нацисти через національну, расову і релігійну нетерпимість.

У Райгородському ліцеї було проведено перегляд і обговорення фільму «Черевички». Семикласники разом з учителькою історії Н. В. Білик чітко визначили, що будь-яке зло має бути покараним. У цивілізованому світі не має бути упередженості та проявів дискримінації, які призводять до катастрофи.

Джерело: Проект «Мережа пам'яті»

У кіноклубі Docudays UA в Покалівському ліцеї відбувся показ анімаційного документального фільму «Зламани гілки» режисерки Аяли Шарот. Це розповідь про самотню

подорож із дитинства у доросле життя єврейки Міхаль Рехтер. Дівчині було лише 14 років, коли вона покинула свою домівку в Польщі й сама поїхала до Ізраїлю напередодні Другої світової війни. Родина мала приєднатися до неї наступного року, однак із початком війни усе змінилося, вони більше так і не побачились. Причиною цього став Голокост.

Після перегляду стрічки обговорили фільм, поділилися враженнями та емоціями, створили дерево Пам'яті, щоб нагадати прийдешнім поколінням про трагічні уроки історії та важливість їх дотримання.

*Юлія Давидюк, учителька історії,
сmt Покалів, Житомирська область*

*Це Голокост – всього одне лиш слово,
Та його сенс – некучий болі жар,
Вбивали всіх!.. старого і малого,
Мало хто життя порятував...*

...Голокост – це події, пов'язані з великими людськими втратами.



Кіноклуб Покалівського ліцею

Починаючи з середини ХХ століття слово «Голокост» стало загальноживимим щодо хвилі терору проти єврейського населення, розпочатою Гітлером, і винищення нацистами під час Другої світової війни євреїв та інших народів Європи. З нагоди Дня пам'яті жертв Голокосту у бібліотеці с. Кисилін було проведено вечір пам'яті «Голокост – шрам на серці людства».

Із болем, сумом і жалем в очах і душах подумки підсумували – такого жаху не повинно повторитися!

Вічна пам'ять усім жертвам...

Джерело: Проєкт «Мережа пам'яті»

Юні волонтери, Хранителі Овруцького Полісся, згадали імена тих, хто загинув мученицькою смертю в історичному центрі міста Овруч...



Біля пам'ятника жертвам Другої світової війни, смт Покалів

Не всі імена вбитих відомі, не всі спогади про них записані, але поки ми приходимо до місць пам'яті, поки не байдужі до горя інших, ми – Люди!

Голокост – це скорботний урок для всього людства. Вічна пам'ять невинним жертвам...

Юлія Давидюк, учителька історії,
смт Покалів, Житомирська область

У межах декади історії та громадянської освіти з нагоди Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту викладачі та учні ДНЗ «Ковельський центр профтехосвіти» за підтримки ГО «Докудейз» переглянули та обговорили документальний фільм режисера Сергія Буковського «Назви своє ім'я».

Щиро вдячні модераторці, пані Ірині Ковальчук, викладачці філософії КЗВО «Луцький педагогічний коледж», за те, що студентська та викладацька аудиторія попрацювали продуктивно! Цінним під час модераторки було встановлення контакту з глядачами і спілкування з ними, коли вони відкриваються і діляться своїми розуміннями та емоціями/почуттями щодо побаченого й почутого, критичними репліками...

Джерело: ГО «Докудейз»

День пам'яті жертв Голокосту є однією з трагічних дат у календарі України. Історія Голокосту та пам'ять про нього не є статичними, вони потребують переосмислення та рефлексії, нових форм подання матеріалу, особливо у часи війни та агресії. Тому показ фільму «Зламани гілки» у межах діяльності кіноклубу Docudays UA «Відкриваємо нові горизонти» при Ківерцівському краєзнавчому музеї у партнерстві з Національно-природним парком «Цуманська пуца» реалізують ініціативу створення місця пам'яті про містечко Трохимбрід (Софіївка) – унікальне єврейське поселення на території Ківерцівської громади у ХХ ст. (проєкт «Мережа пам'яті»).

До перегляду фільму були запрошені учні 11-х класів Ківерцівського ліцею № 2 – постійні відвідувачі та друзі музею. Для кращого розуміння важливості теми директорка музею Оксана Сушук коротко розповіла про причини, механізми, історію Голокосту на сучасних українських землях і продемонструвала короткий фотозвіт про нещодавню експедицію разом із НПП «Цуманська пуца» до місцевості, де колись жила єврейська громада трохимбродівців.

Запрошена менторка проєкту Docu/Клубів Христина Гаталяк звернула увагу відвідувачів власне на правовий аспект важливості переглядів сучасної документалістики. Адже права і свободи людини, особиста недоторканність і гідність є непорушними принципами демократичного суспільства, завжди актуальними поняттями.

Показ фільму «Зламани гілки» викликав різні емоційні реакції в аудиторії. Цей фільм розповідає про 14-літню єврейську дівчинку Міхаль Рехтер, одностітку глядачів, яка самостійно поїхала до Ізраїлю напередодні Другої світової війни. Спогади Міхаль записала та режисувала її онука Аяла Шарот – незалежна кінорежисерка, аніматорка, лауреатка багатьох нагород. За допомогою анімації досить вдало поєднано складний історичний матеріал із родиною історією. Як зазначила одна з глядачок, «фільм не викликає емоційної важкості, тепло і ностальгія за минулим спонукають задуматися кожного про циклічність історії та про невивчені її уроки, пам'ять про такі події має залишатися і передаватися поколінням, а висновки – становити основу нашої особистості...».

Джерело: ГО «Докудейз»

Щорічно 27 січня в усьому світі відзначають День пам'яті жертв Голокосту. З цієї нагоди вчителька історії Лариса Лотоцька провела для учнів 9–11 класів захід «Свічки на чорному». Про довоєнне життя та трагічну долю євреїв Турійщини в роки Другої світової війни розповів наш

гість – учитель історії та директор Турійської гімназії ім. Ганни Жежко, а нині військовослужбовець ТРО ЗСУ Володимир Поручнік. Учні переглянули відеорозповідь жительки с. Селець Надії Петрівни Євтушок, яка була свідком масового розстрілу місцевих євреїв. Інтерв'ю записано у межах проєкту «Після тиші / After silence». Присутні також дізнались про місцевих жителів – Праведників народів світу, які рятували й переховували євреїв, ризикуючи власним життям і життям своїх рідних.



Учні Турійської гімназії під час заходу

Глибше відчувати трагедію єврейського народу старшокласникам допомогла учениця 10-го класу Анна Переполькіна, зігравши роль дівчини, якій вдалось вижити і записати спогади.

Виставку художньої та науково-популярної літератури організувала сільська бібліотекарка Таня Федорук.

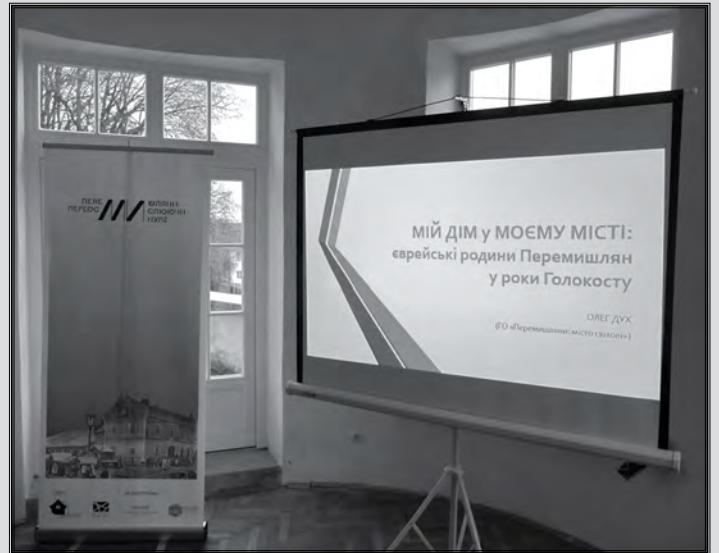
Символічним стало те, що захід довелося закінчувати в шкільному укритті після сигналу «Повітряна тривога». Нацисти намагались знищити національну ідентичність євреїв, здійснюючи Голокост. Сьогодні під загрозою наша ідентичність тільки тому, що ми – українці. Євреї, попри всі страшні втрати, вижили і створили власну державу. І в нас, українців, ніхто не відбере нашого права вільно жити на своїй землі! Вистоїмо! Переможемо!

Джерело: Кульчинський ліцей

Світова спільнота щороку 27 січня відзначає Міжнародний день пам'яті жертв Голокосту. Цьогоріч до вшанування долучилася і Перемишлянська громада. В рамках проєкту «Перемишляни: переосмислюючи минуле», співтворцями якого є ГО «Перемишляни: місто світові», КЗ «Історико-краєзнавчий музей м. Перемишляни», «Мережа пам'яті» та Перемишлянська міська рада, 31 грудня до вилли Франциска Ціммерманна («Історико-краєзнавчий музей») завітали бібліотекарі з теренів усієї Перемишлянської ОТГ, а також усі охочі з-поміж жителів міста. Учасники події найперше оглянули мандрівну виставку «Захистимо пам'ять», присвячену збереженню пам'яті про страшні події Катастрофи (Шоа).

У другій частині ми разом переглянули документальний фільм «Зламани гілки» (2014) ізраїльської режисерки Аяли Шарот. Стрічку присвячено історії Міхаль Рехтер,

яка у віці 14 років сама поїхала з Польщі до Ізраїлю напередодні Другої світової війни. Як виявиться згодом, вона єдина зі своєї сім'ї переживе Голокост.



Під час зустрічі в Перемишлянській громаді

Перегляд фільму інавгурував діяльність у нашому місті кіноклубу Docudays UA «У Франека», який є спільною ініціативою ГО «Перемишляни: місто світові» та КЗ «Історико-краєзнавчий музей м. Перемишляни». Наш кіно-

клуб стане частиною мережі DOCU/Клубів в Україні. Модерацію перегляду провів Олег Дух. Учасницею розмови стала також Христина Гаталяк, представниця мережі кіноклубів.

Цьогоріч темою Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту була «Home and Belonging» («Дім і належність»). Саме тому в центрі дискусії після перегляду фільму був ДІМ як місце найтепліших спогадів про дитинство, як місце зібрання за спільним столом усієї родини, як місце, що було брутално знищене в роки Голокосту. Модератор дискусії ознайомив гостей із короткою презентацією: «Мій дім у моєму місті: єврейські родини Перемишлян у роки Голокосту», щоб наблизити як тему цьогорічного вшанування, так і сюжет фільму до локального контексту. В центрі уваги були три перемишлянські родини: Клейнманів, Ротфельдів і Піземів-Відерерів, з яких пережили Голокост лише окремі представники. Учасники розмови спробували осмислити переживання дівчинки, її батьків і найближчих у ці непрості роки напередодні і в часі Другої світової війни. А завивання сирен повітряної тривоги знову і знову нас повертали до сьогоднішнього і думки, яка постійно з'являлася у розмові: «Цей фільм не лише про минуле, він і про сьогодні».

Ми не могли відпустити бібліотекарів із порожніми руками. Від імені нашого проєкту і наших партнерів із «Мережі пам'яті» для Центральної бібліотеки для дорослих м. Перемишляни було передано книжку Р. Кувалека «Табір смерті у Белжеці». Саме у цьому місці смерті упродовж 1942 р. загинули більшість перемишлянських євреїв. Спо-

діваємося, що ця книжка стане важливою лектурою для жителів міста.

Пам'ятаємо!

Джерело: Проєкт «Мережа пам'яті»



Виступають учні Павловичівського ліцею

До Міжнародного дня Голокосту в ЗЗСО «Павловичівський ліцей» для учнів 10 та 11 класів було проведено урок пам'яті «Три ляльки». Під час уроку учні почули розповідь про три ляльки: Коллет, Джерту та Зузю, які належали трьом дівчатам відповідно із Франції, Угорщини та Польщі. Три дівчинки, три ляльки, три долі.

Джерело: Проєкт «Мережа пам'яті»

НАУКОВІ ПОДІЇ

ІV СЕМІНАР-ШКОЛА «ВЧИМОСЯ З МИНУЛОГО - ДІЄМО ЗАРАДИ МАЙБУТНЬОГО. НАВЧАННЯ ПРО ІСТОРІЮ ГОЛОКОСТУ І ПРАВА ЛЮДИНИ»

(Продовження, початок див. у № 4 (72) «Уроків Голокосту»)

Пропонуємо вашій увазі відгуки учасників семінару-школи.

На все свій час. Це точно моє гасло після широкомасштабного вторгнення росії на територію України. За 9 місяців війни я в цьому справді переконалася.

По-перше, в цьому році я долучилася до дуже актуального в умовах сьогоднішнього проєкту – онлайн-школи «Вчимося з минулого – діємо заради майбутнього. Навчання про історію Голокосту і права людини», організованої УЦВІГ за підтримки Інституту вивчення та викладання Голокосту і прав людини ім. Ольги Ленгель.

По-друге, я зрозуміла, що викладати історію в цьому році не просто необхідно, а дуже важливо по-новому. Спостерігаючи за діями росії в Україні, ти невимушено проводиш паралелі між минулим і сьогоднішнім та намагаєшся аргументовано пояснити собі і оточенню, чому геноцид можливий і знову повторюється.

По-третє, новий досвід, погляд на історичні паралелі академічної науки та спілкування у колі однодумців – це неабияке для мене задоволення.

Хочу щиро подякувати викладачам онлайн-школи: Анатолієві Подольському, Ларисі Якубовій, Віталієві Бо-

брову, Ользі Лімоновій, Юрієві Ніколайцю, Оані Байка та Оані Нестіан-Санду за занурення в тему через практичні заняття, нові та різносторонні підходи до обговорення та вивчення теми.

Пропозиції щодо проєктів із використанням мінігрантів чудові, переконана, що долучуся разом зі своїми учнями. Це водночас і підтримка учнівських ініціатив, і розширення можливостей для педагога!

Окрема подяка за видання УЦВІГ «Як говорити про Голокост після 24 лютого 2022» (доступно, актуально, логічно структуровано, з прикладами). Автори – справжні професіонали!

Сама школа працювала в умовах постійних перебоїв зі світлом, однак це не завадило викладачам і колегам усіма доступними способами бути присутніми онлайн. Це ще раз доводило, що всі намагаються працювати на спільний результат.

Ну і на завершення неочікуваний подарунок – тематична література, теж на часі. В умовах постійного вимкнення світла повернулася до улюбленого заняття – читання. В реальному житті могла це собі дозволити лише на

канікулах або у відпустці. Полюблюю втікати від світу реального до світу, який створює автор книжки. Отож, першим серед подарованих видань на око потрапила «Війна Клари: правдива історія дівчини про дивовижний порятунок від нацистів», там прочитала рядки: «Я щосили намагалася витіснити реальний світ літературою». Скільки болю і страху у цих рядках... І знову думка про паралелі... Дуже радію, що читанням не витісняю свій реальний світ, що маю безліч можливостей, що захищена Божою ласкою і ЗСУ, що живу в незалежній демократичній державі, яка має величне й водночас трагічне минуле та бореться за своє майбутнє. Дуже вдячна за книжки, вони стануть дуже важливою і такою необхідною частиною моєї бібліотеки!

Ольга Гуровська, вчителька історії та етики, ліцей «Успіх» Доманівської селищної ради

У листопаді 2022 року мені пощастило попрацювати з командою компетентних фахівців УЦВІГ. Я стала учасницею семінару-школи «Вчимося з минулого – діємо заради майбутнього».

Попри ракетні атаки й перебої зі світлом та Інтернетом, я мала справжнє задоволення працювати у команді однодумців. До розмови та навчання були залучені висококваліфіковані фахівці-історики. Приємно було обмінюватися повідомленнями та досвідом із колегами-вчителями. Корисною була інформація від учасників школи попередніх років, які щиро ділилися лайфхаками щодо отримання грантів і реалізації власних проєктів з освіти у сфері історії Голокосту.

А справжнє захоплення викликали подарунки-книжки, які я отримала поштою. Вони є мотиваційними, бо розповідають про тяжкі роки Голокосту. Наприклад, коли вимикають світло, я читаю книжку «Війна Клари» про життя сім'ї Клари Крамер у бункері й втішаю себе, що їм було набагато важче, однак вони витримали. Ми теж витримаємо й переможемо.

Попереду ще багато днів без світла, та в мене є чудовий запас літератури, на читання якої останнім часом чомусь не вистачало часу, а тепер він з'явився. Дякую УЦВІГ за поповнення моєї бібліотеки. Обов'язково використовувати книжки й під час підготовки до уроків, ділюся зі своїми учнями та колегами, мотивуючи їх вивчати цей період історії та брати участь у конкурсі ім. Б. Медвинського.

Дякую за інформативні вечори у вашій школі!

Юлія Варламова, вчителька історії та громадянської освіти, Петропавлівський ліцей № 2

Школа-семінар проходила з 31 жовтня до 14 листопада 2022 року в онлайн-режимі. Організатори семінару про-

думали дуже ретельно програму: лекційні заняття чергувалися із практичними. Коли я побачила програму семінару, то зрозуміла, що багато дізнаюся нової і потрібної для себе інформації. Мої сподівання повністю виправдалися. Атмосфера проведення була доброзичливою і теплою.

Важко виокремити якийсь одне заняття, яке було б найцікавішим, тому що всі були потрібними й актуальними. Обсяг знань і порад, які отримала під час онлайн-семінару, дає можливість глибше зрозуміти й проаналізувати проблему Голокосту.

Семінар дав унікальну в теперішніх умовах можливість почути колег із різних куточків України і не тільки з України. Цінними вважаю для себе поради від колег щодо використання мінігранту.

Принадібно дякую колективу УЦВІГ за отриману літературу. Книжки дадуть можливість більш документально та послідовно вивчати історію Голокосту як з учнями, так і з колегами.

Чудова школа-семінар!

Дякую за проведений із користю час! Щиро сподіваюся зустрітись найближчим часом офлайн. Налаштована на подальшу співпрацю.

Людмила Хомік, вчителька історії та громадянської освіти, смт Ратне, ліцей № 1

Навчати та навчатися в умовах війни непросто: повітряні тривоги, вимкнення світла, перебої зі зв'язком, загроза ракетних обстрілів... Та, незважаючи на це все, ІV Всеукраїнський освітній семінар-школа «Вчимося з минулого – діємо заради майбутнього. Навчання про історію Голокосту і права людини», який проводив УЦВІГ у співпраці з Інститутом ім. Ольги Ленгель (The Olga Lengyel Institute, New York) за співфінансування Нідерландського єврейського гуманітарного фонду (Гаага), відбувся. І я дуже вдячна організаторам за можливість долучитися до цього проєкту.

Три тижні занять, що зібрали учасників та учасниць із різних куточків нашої держави, надали можливість поєднати український і міжнародний досвід у викладанні тем Голокосту та прав людини, обговорити складні й емоційно насичені теми, співвіднести їх із власним досвідом і досвідом своїх колег, подумати про висновки для власних підходів.

Я ще раз переконалася в тому, що ми вчимося нового, щоб підтримувати інших.

І головне: щиро дякуємо за можливість навчати і навчатися Силам оборони України.

Наталія Ястребов, вчителька історії та правознавства, Запорізька гімназія № 4

ВІЙНА РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ. ВПЛИВ НА КУЛЬТУРУ ТА ПОЛІТИКУ ІСТОРИЧНОЇ ПАМ'ЯТІ

14 лютого 2023 року в Єврейському музеї Берліна відбулась дискусія з проблеми впливу російської війни проти України на політику європейської історичної пам'яті та інструменталізації минулого з боку путінського режиму.

У дискусії взяв участь (онлайн) директор Українського центру вивчення історії Голокосту Анатолій Подольський. Також учасниками панельної дискусії були державний міні-

стр культури Німеччини Клаудія Рот, голова Фонду EVZ («Пам'ять. Відповідальність. Майбутнє») д-р Андреа Деспот і директорка архіву Арольсен Флоріане Азолай.



Виступ Анатолія Подольського

Під час свого виступу Анатолій Подольський звернув увагу на той факт, що пам'ять про минуле сьогодні, під

час війни, є важливим чинником ідентичності сучасного українського суспільства. Здатність в Україні вшановувати пам'ять жертв Голокосту під час повномасштабного російського вторгнення – це також наша зброя у війні проти ворога. Ми здатні на чесні історичні рефлексії. Україна вже ніколи не буде пострадянським простором, не повернеться до імперії і не буде російською колонією. Також Анатолій Подольський зазначив, що європейські країни, зокрема Німеччина, мають допомогти Україні остаточно перемогти російський тоталітаризм. Демократичний світ звик до поступок диктаторам, настав час розірвати це коло безкарності.

Докладніше про дискусію: <https://www.jmberlin.de/evz-conversations-meets-jmb-ukraine#media-68535>

Повний відеозапис дискусії: <https://www.youtube.com/watch?v=lkVJ3z8Gtu4>

Уривок з виступу А. Подольського: <https://www.youtube.com/watch?v=vqm7SsKq3nY&t=310s>

Інформація УЦВІГ

ЗАХОДИ В МЕЖАХ МІЖНАРОДНОГО ПРОЄКТУ «МЕРЕЖА ПАМ'ЯТІ» В КРАЄЗНАВЧОМУ МУЗЕЇ М. ОХТИРКА

(20 лютого 2023 р.)

20 лютого 2023 р. у краєзнавчому музеї м. Охтирка гостинно відкрив свої двері кіноклуб «DOCUpанорама». Глядачами були представники єврейської громади міста, охтирчани. До перегляду було запропоновано фільм «Безголосся» режисерок Анни Малахової та Анни Дорожко, історичний консультант проекту – Андрій Усач. Цей фільм про Голокост і про культуру пам'яті, про трагедію євреїв і українців – Праведників народів світу. Голоси з минулого і сучасного розповідають про події Голокосту в Турції. Модератор кіноклубу Людмила Міщенко наголосила на важливості збирання свідчень, фіксування подій про Голокост на Охтирщині. Фільм не залишив нікого байдужим, обговорення тривало довго.

Разом розглянули музейні експонати: фрагменти священної Тори, які зберігаються у колекції Охтирського краєзнавчого музею і були передані у 1929 році з охтирської синагоги. Рядки з Тори зачитав і переклав Михайло Беленецький.

Ознайомилися з виставкою «Захистимо пам'ять: захист і меморіалізація місць масових поховань часів Голокосту», яку підготували фонд «Меморіал убитим євреям Європи» (Берлін) у співпраці з Українським центром вивчення історії Голокосту (Київ) та за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Німеччини, реалізовано в межах міжнародного проекту «Мережа пам'яті».



Учасники заходу

Охтирчанин Олександр Федорович Бичко (1946 року народження) передав до музею жорна з родини свого прадіда Кіндрата Бичка, які передавали в сім'ї з покоління в покоління. Прадід Олександра Федоровича привіз ці жорна з Запоріжжя.

Інформація УЦВІГ

МІЖНАРОДНИЙ ПАРТНЕРСЬКИЙ ФОРУМ У МЕМОРІАЛІ «ЯД ВАШЕМ»

(13–15 березня 2023 року)

Український центр вивчення історії Голокосту є частиною великої та дружньої спільноти державних і громадських організацій, які впроваджують підходи Яд Вашем (Yad Vashem) у дослідницьку, викладацьку, методичну роботу. Міжнародний партнерський форум «Moving

Forward, Together» (The 2023 Yad Vashem Partner Forum), організований International School for Holocaust Studies, Yad Vashem, укотре засвідчив важливість міжнародної співпраці та підтримки, об'єднавши представниць і представників 55 країн. В умовах повномасштабної війни росії



Учасники форуму

проти України учасниці й учасники Форуму висловили щиру підтримку УЦВІГ у боротьбі з дискримінацією та ксенофобією, породженими злочинною війною та порушенням прав людини зі сторони російських окупантів. Було вкрай приємно й важливо розуміти, що ми не одні, що поруч є велика спільнота людей, які поділяють наші переживання, розуміючи, що історія Голокосту і події Другої світової війни повторюються у XXI столітті у центрі Європи. Значна частина учасників і учасниць співпрацюють у своїх країнах (Німеччина, Австрія, Польща, Словенія, Італія, Іспанія, Велика Британія та інші) з вимушеними переселенцями з України, відчуваючи потребу захисту, підтримки та боротьби.

Основними фокусами Форуму стали дискусії щодо базових викликів у сфері викладання історії Голокосту; обмін досвідом і найкращими практиками (зокрема цифровими) навчання у сфері прав людини, протидії дискримінації, ксенофобії та антисемітизму; обговорення нових стратегій і планів для подальшого розвитку мережі. Наприклад, методично і методологічно важливими й актуальними є такі проєкти Яд Вашем, які реалізуються зараз і є доступними для участі в них:

- Ready2Print Exhibition (виставка, підготовлена до друку, Португалія та Іспанія);

- Memorial Projects with Jewish Communities (Італія);
- Graduates Network Seminars (Чехія, Словаччина);
- Earl Bales Memorial Project (Канада);
- Partner Schools (німецькомовні країни);
- Reading Together (Німеччина);
- Easy Language (Чехія);
- Heroes Project (США);
- Young Leadership Seminar (Ізраїль);
- Chinese and Japanese Universities Project (Гонконг, Китай, Японія);
- Bar-Ilan University - Yad Vashem Cooperation; M.A & PhD International Program (Ізраїль).

Детальніше про ці проєкти можна прочитати на сайті Яд Вашем.

Український центр вивчення історії Голокосту представив на Форумі свої нові видання, зокрема методичний посібник «Як говорити про Голокост після 24 лютого 2022 року», створений робочою групою вчителів і представлений на нашому сайті. Актуальність роботи УЦВІГ підтверджує цитата із зустрічі з третім поколінням людей, які вижили під час Голокосту: «Ти не народжений людиною, але ти вчишся жити як людина / You are not born as a human being, but you have learnt to live as a human being».

Надія Павлик, представниця УЦВІГ на Форумі

ОСВІТНЯ ДІЯЛЬНІСТЬ

«УНТЕРМЕНШ» В ПЕРІОД ГОЛОКОСТУ ТА В СУЧАСНІЙ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКІЙ ВІЙНІ: ВИЖИТИ ПОПРИ ВСЕ

Із початком повномасштабного вторгнення рф на територію нашої рідної України в дітей прокинувся величезний інтерес до історії. Боротьба українського народу, опір окупантам, допомога ближньому або колаборація – усе, про що вони раніше лише читали в підручниках чи бачили у фільмах, тепер відбувається на їхніх очах.

Війна змінила не тільки умови навчання, а і його сутність. Користуючись педагогічною автономією, я, як учи-

телька, можу провести «ревізію» навчальної програми та визначити теми, які достатньо легко засвоюють учні, й такі, що потребуватимуть додаткових зусиль. При цьому більше часу виділяю на вивчення теми історії Голокосту, без якої неможливе навчання та розуміння дітьми, хто був та є агресором. Тому все частіше на своїх уроках спільно з учнями проводжу паралелі з теми «Друга світова війна та сучасна російсько-українська війна».



Урок «Три ляльки»

Дуже важливо проводити з учнями уроки пам'яті, наприклад, «Історія села Кисилін: свідчення очевидців», «Три ляльки», «Бабин Яр», «Голокост – трагедія ХХ століття» та ін. Саме під час таких уроків учні розмірковують про «ціну» війни: про реальні людські жертви та матеріальні втрати; про те, що будь-яка війна – це руйнівний процес, який дорого коштує кожній людині, руйнує долі звичайних людей, економіку держав, культуру, все, що люди будували та створювали власною працею. На уроках історії діти часто висловлюють думку, що як нацистський режим здійснював терор проти всіх верств єврейського населення (створював гетто, табори смерті), так і сьогодні путінський режим убиває українське населення, і дітей також, відправляє до фільтраційних таборів.

Ще одним ефективним методом вважаю перегляд художніх і документальних фільмів із тематики Голокосту: «Черевички», «Назви своє ім'я», «Хлопчик у смугастій піжамі» (останній знято за однойменним романом Джона Бойна, який вивчають на уроках зарубіжної літератури в 7 класі). Після перегляду фільму обов'язково організовую його обговорення, адже до нього необхідно поставити низку питань.

До Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, до Дня пам'яті жертв Бабиного Яру проводимо тематичні виставки: «Сторінки історії», «Голокост – трагедія ХХ століття», «Свіча Голокосту не згасне».



Виставка Міжнародного проекту «Захистимо пам'ять»

Ознайомлюючи учнів із темою Голокосту, з метою виховання в дітей негативного ставлення до будь-яких проявів насильства над людиною, проводжу виховні години на теми: «Уроки Голокосту», «Голокост – трагічна сторінка історії» та ін., під час яких учні висловлюють думку, що у людей завжди є вибір: підтримувати путінський режим, як це було в нацистській Німеччині, або чинити опір, адже у людей є вже досвід, пережитий під час Другої світової війни. Треба думати, робити висновки: що є злом, а що добром. Часто діти порівнюють геноциди, на основі цього в учнів активізується здатність до співпереживання.

Дітям дуже важливо не тільки отримати знання та розуміти тему Голокосту, а й самим висвітлювати її. Зокрема, учні закладу презентують роботу проекту «Історія однієї громади: збереження минулого заради спільного майбутнього» на круглому столі «Збереження історичної пам'яті» за участю вчителів історії району, працівників музею ім. В'ячеслава Липинського на обласному семінарі вчителів історії.



Презентація участі в проекті «Захистимо пам'ять» учениці 8 класу І. Нероди під час обласного семінару вчителів історії

Дуже важливо, щоб діти знали не тільки історію України загалом, а й історію рідного краю. Адже історія українських євреїв є складовою частиною історії України. Для вивчення теми Голокосту дуже важливо організувати з дітьми початкову базову дослідницьку діяльність із реальними історичними даними. Однак спершу потрібно ознайомити їх із історією Голокосту в період Другої світової війни. Зокрема, можна поділити учнів на декілька груп, де кожна опрацюватиме певний напрям, наприклад, вивчає інтернет-ресурси; опрацює свідчення очевидців, які є вже в наявності; записує спогади тих, хто пережив страшну трагедію; досліджує архівні матеріали.

На основі зібраних матеріалів команда нашого закладу розробила тематичну екскурсію з теми «Голокост у Кисиліні». Створення екскурсії, а тим більше з теми «Голокост» – складний процес. Тож було розроблено методичні рекомендації «Місця пам'яті як об'єкти туристичних маршрутів для учнів шкіл: методика проведення». Дуже важливо ґрунтовно підготуватися до проведення екскурсії, адже про Голокост дітям говорити нелегко. Для допомоги можна використати методичний посібник «Дорогами пам'яті: як організувати меморіальні візити до місць масових поховань (з досвіду проекту «Захистимо пам'ять»)» (упоряд. О. Л. Педан-Слепухіна, Київ: Український центр вивчення історії Голокосту, 2020, 128 с.). Дуже цікавими будуть екскурсії на зразок «діти – дітям», де учні виступають

у ролі екскурсовода. Зі старшокласниками як підсумок екскурсії проводимо дискусію або ж учні пишуть відгук.



Екскурсія «Голокост у Кисиліні» для учнів Райгородського ліцею Вінницької області

Дедалі частіше діти розуміють, що найцікавіші речі можна дізнатися не з книжок або Інтернету, а від самих но-

сіїв, тобто сільських бабусь і дідусів, очевидців подій. Адже персональні історії є доволі специфічними, відмінними від тієї інформації, що є в підручниках чи історичних монографіях. Зустріч з учасниками подій та очевидцями проводимо з метою глибшого розкриття теми. Кожний такий захід потрібно обґрунтувати й добре підготувати.

Дослідження трагедії Другої світової війни та російсько-української війни – це спроба зрозуміти майбутнє через минуле, війну сьогоднішню через звернення до війни попередньої, подолати мову ненависті. Адже весь цивілізований світ учить нас бути толерантними, а в Україні спостерігається цілком зрозуміла тенденція ненависті до всього російського: до мови, пісень, фільмів і загалом до громадян рф. Постає проблема: як українському народові зберегти гідність і обличчя толерантності? Як це зміг зробити єврейський народ після Другої світової війни? На ці запитання мені важко відповісти, вони потребують подальшого вивчення та обговорення.

Наталія Дудка, директорка,
вчителька історії ЗЗСО «Павловичівський ліцей»,
Волинська область

ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ

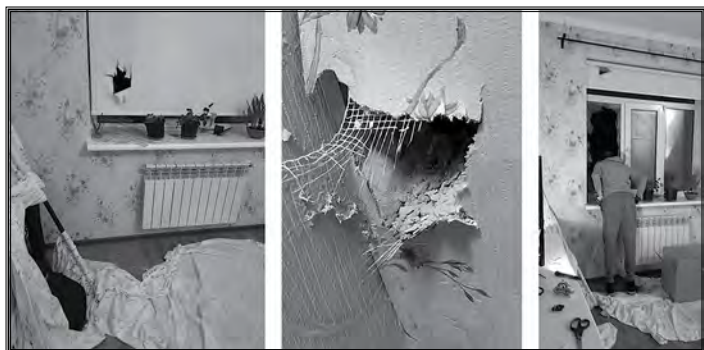
ЯК ЖИВУТЬ УКРАЇНСЬКІ ПРАВЕДНИКИ НАРОДІВ СВІТУ СЬОГОДНІ

Більш ніж 40 родин українських Праведників народів світу, яких ушанували Меморіальний комплекс історії Голокосту «Яд Вашем» і держава Ізраїль, відмовились залишити територію України у часи війни. З 24 лютого 2022 року, коли РФ почала бомбардування усієї України, до родин Праведників народів світу звернулися одразу декілька єврейських організацій, запропонувавши допомогу з переїздом до Ізраїлю та Польщі. Більшість родин вирішили бути з батьківщиною.



У цьому тексті ми розповідаємо, як живуть родини українських Праведників народів світу під час війни в Україні.

Напередодні Міжнародного дня пам'яті жертв Голокосту, під час обстрілу Києва ракетами РФ у ніч на 26 січня 2023 року уламок російської ракети влучив у будинок сім'ї Праведника народів світу *Василя Михайлівського-старшого*, де живе також родина його всиновленого сина *Цезаря Каца* (*Василя Михайлівського-молодшого*), якого було врятовано в *Бабиному Яру* у віці 4 років і про якого ми розповідали раніше.



Пошкоджена квартира Праведника народів світу Василя Михайлівського-старшого після російських атак



Уламки російської ракети

Посеред ночі уламок вибив скло і пролетів над подушками, вибивши шматок стіни. Всі живі, Слава Всевишньому, – сім'я в цей пізній час не спала й була у вітальні.

Про те, що трапилося, розповіла вдова *Василя Михайлівського-молодшого*, *Галина*. «Головне, що усі живі. З Києва їхати ми не плануємо», – каже вона.

Оптимісти у серці

«Ми не скаржимося», – оптимістично завважує Праведник народів світу *Василь Назаренко*.

Йому 93 роки, і він живе разом із дружиною *Лідією* в Києві.

«У нас усе поряд, усі магазини. Вода є періодично. Не страшно на період війни, що може бути відключення. Світло то вмикають, то вимикають постійно. О 12-й годині ран-

ку відключили, о 18-й годині вечора вклучили. Два дні не було води й тепла. Газ періодично є. Жити можна, – каже він і відразу додає: – Шкода, що йде війна, шкода, що люди гинуть. Ми під час Другої світової війни жили й намагалися людей рятувати. А зараз людей намагаються вбивати. Це нікуди не годиться».



Праведник світу Василь Назаренко й авторка



Праведниця народів світу Катерина Шеремета з освітленням, наданим проєктом «Слово Праведника»

Пан *Василь* багато років прослужив на *Далекому Сході* військовим, і я запитала його, чи довго триватиме війна.

«Боюсь давати аналіз. Є люди, які можуть сказати два слова, щоб війна закінчилася сьогодні. Нема чого воювати, навіщо, щоб люди гинули. Двадцять одне століття боролися, щоб люди мали світло, цивілізацію. А війна нікуди не годиться».

Сім'я Василя Мойсейовича – одна з понад 42 родин Праведників народів світу, що залишилися в Україні. Вони визнані державою Ізраїль, єврейським народом та усім світом як герої.

Кожна родина відмовилася їхати з України й рятуватися від реалій війни зі своїх причин. У когось син на фронті в ЗСУ, хтось не може їхати за віком і станом здоров'я, ще хтось не готовий залишати Україну, бо любить рідну землю й не хоче нікуди їхати. Праведниця народів світу Катерина Шеремета з Івано-Франківська каже, що залишається вдома, під захистом Всемогутнього.



Зліва направо: Юлія Голденберг, яка очолює благодійний фонд «Для тебе», Надзвичайний та Повноважний посол Держави Ізраїль в Україні пан Міхаель Бродський і Юрій Зайченко, син Праведниці народів світу Ніни Гудкової

Академік Юрій Петрович Зайченко, син Праведниці Ніни Гудкової, вважає, що найскладніше під час війни – це атмосфера очікування неприємностей, періодичні непередбачувані бомбардування Києва. «Це сильно втомлює. Тяжко, коли зникає зв'язок і по кілька годин немає ні Інтернету, ні мобільного зв'язку, через що я не можу зв'язатися з донькою. Решту можна пережити. Нам допомагає єврейська громада, допомагає фонд «Для тебе» Юлії Голденберг, привозить продукти», – каже Юрій Петрович. На початку війни він жив на Західній Україні та в Німеччині, але повернувся, бо має в Україні роботу.

Мати Юрія Петровича була директором сиротинця в Києві та врятувала 12 єврейських хлопчиків.

На лінії вогню

Деякі з родин Праведників мешкають у прифронтових територіях. Наприклад, у селі Білозерське на Донбасі мешкає родина Праведників народів світу Малєєвих (Сіноліцини). Ніна Сіноліцина та її батьки Петро й Тетяна в роки Голокосту дали притулок Хані Ронталь і Григорію Шрайберу.

Білозерське розташоване в зоні обстрілів, проте родина відмовляється переїжджати через те, що сини працюють на шахтах. Навесні їх вивозили до Дніпра, проте за кілька місяців Сіноліцини повернулися на Донбас. Донька Ніни Сіноліциної Галя каже: «Ми чуємо прильоти до Краматорська й Покровського. У нас поруч полігони, тож коли ми чуємо

обстріл, то ми не розуміємо, де бахає – на полігоні чи це по нас палять. Буває, звуки війни лунають половину дня».

Минулого тижня через обстріли Сіноліцини евакуювалися до Дніпра, де живуть зараз.

Вимушено залишив свій будинок наприкінці життя Праведник народів світу Олександр Слободяник, 1929 року народження. Він жив в одному з наймальовничіших місць країни – селі Станіслав на Херсонщині, біля відомого українського Великого каньйону. З березня й до листопада 2022 року село було окуповане. З листопада 2022 року будинок Слободяника перебуває в зоні бойових дій.



Праведник народів світу Олександр Слободяник

93-річний Праведник мав із родиною переїхати до міста Лубни на Полтавщині. На жаль, улітку дідусь помер, а родина залишилася в евакуації у скруті. Поки Праведник живий, він отримує виплати від німецьких, американських та ізраїльських фондів, а також стипендію Президента України. Після смерті Праведника виплати зупиняються. Тож родина Слободяників потрапила в скруту: виплати державної допомоги для переселенців становлять 2 тисячі гривень (близько 50 євро) на місяць, проте часто надходять із запізненням у декілька місяців. Знайти роботу нерідко буває складно або нереально, окрім як у Києві, Львові, Дніпрі.

Згідно з інформацією на порталі Меморіального комплексу історії Голокосту «Яд Вашем», Олександр Слободяник і його батьки Олексій і Мотрона в роки Другої світової війни допомогли родині Гершенгорн.

Досі перебуває на окупованій території Праведниця Марія Прутська, і з весни 2022 року ми не маємо можливості вийти на зв'язок із нею.

Також раніше ми писали про дві родини дітей Праведників народів світу, які живуть у Харкові й залишаються вдома попри обстріли міста.

Нащадки Праведників у ЗСУ

Чоловіки з родин Праведників готові захищати Україну. Наприклад, зараз у Збройних силах України ведуть боротьбу діти родин Ярових і Данільянців.



Євген Петров, правнук Праведниці народів світу
Олімпіади Данільянц

Євген Петров, правнук Праведниці Олімпіади Данільянц, служить у ЗСУ. Вже 25 лютого 2022 року він був у армії. Завдяки підтримці Рози Тапанової, в. о. генерального директора Національного історико-меморіального заповідника «Бабин Яр», та зусиллям проєкту «Слово Праведника» у квітні 2022 року для Євгена вдалося придбати амуніцію.



Праведниця народів світу Олімпіада Данільянц у молодості
з чоловіком

Його прабабуся була останньою Праведницею народів світу з Одеси та пішла в засвіти 2022 року в 100-річному віці. Під час Голокосту Олімпіада Данільянц із батьком

Георгієм Псаропуло врятувала єврейську родину Квітко. Коли приходили німці з обшуками, юна Олімпіада брала на руки маленьку Віку Квітко й казала: «Це моя донька».



Праведниця народів світу Олімпіада Данільянц
із подарунками від проєкту «Слово Праведника»

Онук Праведниці Софії Ярової Артем Шевченко пішов добровольцем до Національної гвардії України. «Зараз Артем – помічник гранатометника у 5-му батальйоні. Він пішов 24 лютого до військкомату, там було зачинено. На другий день пішов у Нацгвардію», – розповідає його мати, Ганна Ярова, волонтер і член Спільки художників України. Майже весь свій час вона приділяє допомозі батальйону Артема, збираючи гроші на дизель, одяг, амуніцію, нові авто, дрони та все, що потрібно гвардії.



Артем Шевченко із бабусяю Софією Яровою,
Праведницею народів світу

Бабуся й прабабуся Артема, Праведниці народів світу Софія Ярова (Бойко) та Єфросинія Бойко, врятували в окупованому німцями Києві сімох євреїв.



Зліва направо: авторка і Ганна Ярова, мати Артема Шевченка, донька Праведниці народів світу Софії Ярової

Влад — онук останньої Праведниці народів світу зі Львова Стефанії Петрушко (Дідух), проходив строкову службу в ЗСУ у 2018–2019 роках. Родина Андрія, Анелі та Стефанії Дідухів урятувала чотирьох єврейських братів Печеників.

Онук Праведниці Оксани Антипчук (Дейнеко) Олександр — лікар реанімації в одному з київських пологових будинків. Перший місяць війни він не виходив із роботи та працював без вихідних, тому що багато лікарів не могли доїхати до лікарні. Тоді в передмістях Києва — в Ірпені, Бучі, Гостомелі, Бородянці — йшли страшні бої з російськими військами.



Зліва направо: Юлія Голденберг, яка очолює благодійний фонд «Для тебе», Надзвичайний та Повноважний посол Держави Ізраїль в Україні пан Міхаель Бродський і родина Праведниці народів світу Оксани Антипчук

Зараз його бабуся, Праведниця Оксана Антипчук (Дейнеко), живе в Києві. Ось що оповідають про її подвиг Пор-

трети.ua, спільний проєкт Національного музею історії України у Другій світовій війні та Українського інституту вивчення Голокосту «Ткума»:

«Родина Дейнеків мешкала в с. Ужачин Новоград-Волинського району на Житомирщині. Коли розпочалася німецько-радянська війна, батькові Марку Тимофійовичу виповнився 41 рік, він працював залізничником, мобілізації до лав Червоної армії не підлягав, бо мав бронь. Дружина Лідія Герасимівна господарювала вдома, доглядала город, виховувала двох дітей. Доньці Оксані в 1941 р. виповнилося 13 років, синові Ананію — 2. Родина мешкала на околиці села, хата стояла посеред поля.

У липні 1941 р. Ужачин окупували нацисти, почалося «половання на євреїв». Серед інших приречених жителів була й родина Кесельманів. Спочатку їх відправили в гетто до м. Новоград-Волинський, потім — на розстріл. Коли колону вели до місця страти, Зіна (Злата) Кесельман разом із дворічним сином Наумом утекла до лісу. Допоміг довоєнний знайомий, який тепер служив поліцаєм. У лісі втікачів знайшов Тарас Маманчук із с. Ужачин, якого окупанти призначили помічником старости села. Певний час він переховував матір із сином у себе, а коли стало небезпечно, повідомив про них своєму кумові Марку Дейнеку.

Увечері в родині Дейнеків на сімейній нараді вирішили забрати Зіну до себе. Марко й Лідія добре знали батька Зіни — Андрія Кесельмана. Він не раз гостював у них, допомагав у справах. Рятівники сподівалися, що про їхніх гостей ніхто не дізнається, бо вони живуть на околиці.

Близько року Дейнеки переховували Зіну й Наума Кесельманів. Жили сутужно, але дружно. Хлопчики гралися разом, а старша донька Оксана стала Наумові за няньку: доглядала, пестила, брала із собою в поле або в ліс, берегла від усіляких небезпек».

Марко й Лідія Дейнеки та їхня донька Оксана Антипчук визнані Праведниками народів світу.

Як можна допомогти родинам Праведників народів світу в Україні

Перебування на території України під час війни означає кілька складних моментів, окрім психологічного напруження та ризиків стати жертвою бойових дій.

Перше — це економічна скрута. Якщо в мирні часи чоловіки з родин на Західній Україні могли виїжджати на заробітки до Польщі, Угорщини тощо, то з 24 лютого 2022 року кордон фактично зачинений для чоловіків до 60 років, не враховуючи окремих випадків. Наприклад, зять Праведниці Катерини Клебан у Раві-Руській готовий взятися за будь-яку роботу, проте її просто немає в місті.

Друге — вимкнення інфраструктури, коли через бомбардування годинами й днями немає електроенергії, води, тепла, зв'язку. Іноді я по 2–3 дні не можу зв'язатися з родинами в Києві та інших містах. Усім потрібні генератори, усі були б вдячні за зв'язок, за можливість отримати воду в часи вимкнень.

Марія Глаголева, дочка Праведників Олексія і Тетяни Глаголевих, розповідає, що для неї найскладніше сидіти без світла. «Я майже нічого не бачу. Хотілося б, щоб дотримувалися графіка відключення, тому що графік відключень не виконується. Буває відключають на 7 годин, а включають уночі. Навіщо мені світло вночі?». Марія Олексіївна каже: «Я молюся, щоб чорні сили позбавили тих, хто очо-

лює цю війну. Тому що вони одержимі якимись темними силами, якщо хочуть ось так знищити весь народ».

Також усі родини Праведників вдячні за підтримку продуктами.

Поки Праведник народів світу живий, родини отримують підтримку з фондів з США, Німеччини та Ізраїлю. Також уже другий рік Праведники народів світу та Праведники України отримують доплату до пенсії від держави.

Проте, як уже згадано, коли Праведник йде у засвіти, більшість підтримки з фондів зупиняється.

Такі організації, як наш проєкт «Слово Праведника», ставлять за мету підтримувати родини Праведників народів світу навіть після того, як самі герої вже пішли в засвіти. Часто звання Праведника надавали посмертно, і родина фактично отримала лише диплом і медаль від Яд Вашем. Ми сподіваємося компенсувати це.

Праведники народів світу, Праведники України та Діти Праведників (ті, хто народився в роки Другої світової війни) мають опорою благодійний фонд «Для тебе» Юлії Голденберг.

«Найжахливіше – це коли немає зв'язку, коли днями не можеш зрозуміти, що з людиною, особливо коли йдеться про людей похилого віку», – каже Юлія. Вона допомагає київським родинам Праведників та євреїв обідами; її кухня годує 50 людей двічі на тиждень. Продуктові набори з усім необхідним роздають 2500–3000 осіб на місяць. Допомогу отримують літні євреї, Праведники народів світу, Праведники України та їхні діти, переселенці.

«Вся кухня в мене електрична, але генератор, який я купила, лише на 10 кВт, а потрібний на 40 кВт. Нам би дуже допоміг новий сильний генератор. Також нам допоміг би “Старлінк”», – розповідає Юлія Голденберг. Із початком бомбардувань інфраструктури Києва вона відкрила двері офісу для сусідів: тепер це ще один Пункт незламності, де можна зарядити гаджет, випити каву, погрітися.

Велику підтримку сім'ям Праведників народів світу восени 2022 року почала надавати Федерація єврейських громад України (Хабад). Вони підтримують гуманітарною допомогою, зокрема продуктами та господарськими товарами, понад 50 тисяч єврейських сімей у всій Україні. Окрім єврейських родин, тепер підтримку мають понад 40 сімей Праведників народів світу та їхніх дітей, які мешкають у різних регіонах країни, зокрема прифронтових містах.

«Для нас важливо підтримувати Праведників народів світу та їхні сім'ї. Вони в роки Катастрофи ризикували всім заради порятунку євреїв. Добре, що ми можемо хоч якось допомогти цим добрим людям у сьогоднішній військовий час», – каже директор Федерації єврейських громад України Аліна Теплицька.

Допомогу ситуативно надають їй інші єврейські організації – благодійні фонди «Джус» і «Хесед», фонд «Бабин Яр» тощо.

Наш проєкт «Слово Праведника» підтримує зв'язок із понад 40 родинами Праведників народів світу та їхніми дітьми. Ми щомісяця поповнюємо мобільні телефони, в разі необхідності – надаємо фінансову підтримку та купуємо продукти, вітаємо зі святами та надсилаємо привітання й подарунки. З початком вимкнень світла у містах України ми подарували родинам гірлянди на батарейках, які допомагають під час вимкнень і створюють світлий настрій у серці. Нам допомагають українські банкіри та бізнесмени, які понад 10 років знають мене як фінансового журналіста та аналітика. Зокрема це Роман Шпек, Геннадій Хелемський і Євгенія Хелемська, Дмитро Шоломко, Інна Тютюн, Денис Чернишов, Михайло Комісарук, Марина Авдеева та інші.

Ми також знаходимо людей, які можуть надати пряму велику допомогу родинам. Експерт із комунікацій Юрій Павлов підтримує родину Праведниці народів світу *Валентини Полоз* та Ларису Шулежко, доньку Праведниці *Олександри Шулежко*. Банк «Кредит Дніпро» взяв під опіку родину Праведника Олександра Слободяника, про якого ми оповідали на початку тексту. Федерація єврейських громад України придбала кисневий апарат для Праведниці народів світу Валентини Полоз.

Коли хворіла Праведниця народів світу *Олена Малова (Завадська)*, в. о. директора Національного заповідника «Бабин Яр» Роза Тапанова допомогла знайти лікарняне ліжко для лежачих хворих і домовитися підняти його на високий поверх будинку.

Роза Тапанова купила глюкометр для Праведника народів світу *Богдана Карпишина*.

Праведнику Богдану Карпину, що живе у Гусятині Тернопільської області, – 93 роки, його дружині – 85 років. Він не бачить через катаракту, не може читати. «Я думаю не про війну, а про те, як зиму перезимувати, бо у нас відключають світло. Нам подарували підігрівач. Проте немає світла – його відключають і на 5 годин, і на 24 години. Ми дуже вдячні вам за турботу та за все. Хочеться, щоб люди мали спокій у державі, бо стільки мільйонів людей, а так потерпають від тої біди».

Серед родин Праведників є люди, які потребують і роботи, і підтримки. Усі небайдужі можуть допомогти цим чудовим родинам, звернувшись до нас.

*Маргарита Ормоцадзе,
ствівзасновниця/продюсерка проєкту «Слово Праведника»
(Word of the Righteous),
що розповідає про доблесть українців, які рятували
євреїв у всій Україні під час Голокосту*

Всі фотографії: «Слово Праведника» та домашні архіви родин Праведників народів світу

Джерело: Фондація «Українська-єврейська зустріч»

«ХТО РЯТУЄ ОДНЕ ЖИТТЯ – РЯТУЄ ВСЕСВІТ»: У ДРОГОБИЦЬКІЙ СИНАГОЗІ – ВИСТАВКА, ПРИСВЯЧЕНА ПРАВЕДНИКАМ НАРОДІВ СВІТУ

Немає нічого найціннішого, ніж людське життя. Саме тому казав Рамбам, що той, хто рятує одне життя, рятує всесвіт. Ці слова видатного середньовічного філософа викарбовано на медалі, яку отримують Праведники народів світу – люди, які в роки Другої світової війни, під час Ката-

строфи (Голокосту) європейського єврейства ціною власного життя рятували тих, кому було найважче, кого винищували нацисти лише за національну належність.

«Праведник народів світу» – це почесне звання, яке надають від імені Держави Ізраїль згідно з Законом про

Українці — праведники Світу Праведники Світу і Рятівники євреїв зі Дрогобиччини (Дрогобич, Борислав)

...За даними Меморіального комплексу історії Голокосту Яд Вашем та за підрахунками Єврейської конфедерації України, на Львівщині відомо 1009 випадків, а на Івано-Франківщині 246 випадків, у яких рятівниками були визнані Праведниками народів Світу з України. І це лише з українського списку Праведників народів Світу. Також, є польський перелік тих, хто рятував євреїв на Львівщині та Станіславщині.

Дрогобич під час Голокосту

Жертвами нацистської влади стали тисячі євреїв Дрогобича і околиць. Живими залишилися лише кілька сотень людей, головним чином завдяки допомозі українців та поляків.

Дрогобичанин Іван Бур 18 місяців поспіль переховував у бункері 45 євреїв. З їхньою ж допомогою (один із врятованих, Алексє Габерман, син дрогобичського ювеліра, єдиний з родини, хто вцілів в роки катастрофи єврейського народу, потім став інженером-архітектором в Ізраїлі) він зробив під своїм підвалом укриття, поставив нарі, прорізав воду, каналізацію. А потім мало не потрапив до гестапо, але зміг врятуватися. Бернард Маєр, один з урятованих в бункері Івана Бура, в Маямі, де замешкав по війні, видав книгу «Entombed» («Поховані живими»), в якій детально описав історію цього неймовірного порятунку своїх краян євреїв дрогобичанином-українцем Іваном Буrom.



Родина Дрімєрів, яка складалася з подружжя Якуба і Лаури та їхніх дітей – п'ятирічного Марселю і трирічної Ірени – мешкала в Дрогобичі на вулиці Грускавещькій. Проти єврейського населення організували два види акцій: одна передбачала конфіскацію усіх цінних речей, інша – абиетва та депортації в табори смерті. Під час однієї з акцій нацисти увійшли до будинку родини Дрімєрів. «Солдати забрали коштовності, посуд, сичинки. Мати безпорадно спостерігала за цим, тримаючи на руках мою молодшу сестру Ірену, яка, налякавшись, плакала. Один з німецьких солдат подивився на Ірену і сказав: «Не плач, маленька дівчинко, цього разу ми прийшли тільки по ваші речі, а не за вами». Однак восени 1942 року мала відбутися ліквідація гетто. Якуб вирішив зробити все, щоб врятувати сім'ю. Допомога у цьому польсько-українська сім'я Яна та Зофії Савінських. У домі Яна і Зофії вже переховувалися Йозеф Вайс, його дружина, брат, донька та племінник. К переради Савінським рідна сестра Яна – Анастасія та її чоловік Кароль Клімчак. Подружжя Клімчаків переховувало євреїв у тасмій кімнаті, яка була призначена для зберігання сіна і соломи. Кароль разом із сином Яна Савінського тасмію вивозив євреїв із дрогобичського гетто у воал із сіном. Дехто, хто звертався до Клімчаків за допомогою, мав з собою гроші та різні цінні речі, інші ж не мали нічого. Клімчаки передко віддавали свій одяг та білизну тим, хто до них звертався. Шостого серпня 1944 року завершився період німецької окупації Дрогобича, у місто увійшли радянська армія. Сирі, які знайшли порятунок у домі Савінських, вийшли на волю змаріліми від постійного голодування, хворими, виснаженими, у тому самому одязі, у якому прийшли до своїх рятівників рік тому.



МАЙДАН



Дрогобич, вулиця ПУШКІНЬСЬКА
НАВІСТІВАНИ ПІРІОД ПРІОД
СВІТІВ ДРІГОБІЧІСЬКОГО ГОЛОКОСТУ
Телефон: +380 (0) 97 222 00 00
E-mail: info@drogobich.org.ua

Матеріали виставки

увічнення пам'яті мучеників і героїв представникам різних національностей і віросповідань. Сам вислів «Праведник народів світу» є рабиністичним терміном, який узятю з єврейського закону. Він стосується неєвреїв, які, з ризиком для власного життя, простягли руку допомоги євреям у роки Голокосту.

Звання Праведника народів світу (івр. חסידי אומות העולם, *хасидей умот ха-олам*) знають в усьому світі, воно є символом честі, людського героїзму та означає перемогу добра над силами зла. Справу про надання звання Праведника розглядає спеціальна громадська Комісія, яку очолює суддя Верховного суду Ізраїлю. Комісія розглядає кожен окремий випадок порятунку, ухвалює відповідне рішення та несе повну відповідальність щодо надання звання.

Сьогодні Інститут «Яд Вашем» визнав Праведниками народів світу громадян 44 країн. Україна посідає четверте місце у світі за кількістю Праведників народів світу (після Польщі, Голландії та Франції). Наразі наявні дані про 2690 таких героїв, які ризикували своїм життям та життям своїх близьких і рятували євреїв від нацистських убивць.

За часів СРСР мало було відомо про цих мужніх людей. По-перше, в країні державного антисемітизму кому були потрібні «якісь євреї» та їхні рятівники. По-друге, часто траплялося так, що ті, хто колаборував із гестапо та іншими репресивними інституціями гітлерівського райху, потім співпрацювали з радянськими каральними органами. Через це чимало рятівників, іноді й ними врятованих, опинилися в радянських таборах. Бувало, що й в'язні німецьких концтаборів опинилися в таборах ГУЛАГу. Так, до речі, трапилося зі світлою пам'яті нашим країнином

Українці — праведники Світу Митрополит Андрей Шептицький — рятівник євреїв

Постать митрополита Андрея Шептицького є символом доби для Галичини. Для нього кожне людське життя було безцінним, попри соціальне, релігійне чи національне походження людини. В часи Голокосту разом зі своїм найближчим оточенням (в тому числі разом із братом, архимандритом Кліментієм Шептицьким), він розпочав акцію порятунку євреїв, приречених нацистами на тотальне знищення.



Однією з врятованих Шептицьким єврейських родин була родина Штерн. Сім'я походила з Кракова і під час німецької окупації опинилася у львівському гетто. Чоловік пані Цецилії загинув, а саму її врятувало те, що вона була вправною швачкою і шила одяг для дружин німецьких офіцерів. Проте такий стан речей не був довготривалим. Напередодні закриття гетто дочка пані Цецилії, Лілі, втекла з нього до матері, і перед нею постало питання як в подальшому жити.

Вони звернулися за допомогою до аптекаря Юзефа Подошина. Він поставив ліки до митрополичих палат, тому був знайомий з тамтешніми священиками. Шептицький врятував пані Цецилію та її дочку, не розлучаючи їх. Це відбулося за сприяння ігумені Студійського Уставу матері Йосифи (Олени) Вітер, що займалася порятунком єврейських жінок і дівчат у жіночих монастирях Студійського Уставу. Пані Цецилія переховувалася у келії ігумені, а Лілі — у дитячому сиротинці. Так родина жила аж до завершення німецької окупації і завдяки цьому вціліла.



Metropolitan Andrey Sheptytskyi — the savior of Jews

Metropolitan Andrey Sheptytskyi and his entourage planned a campaign to save Jews during the Holocaust.

One of Jewish families, saved by Sheptytskyi, was the Shtern family. With the support of Studitskiy Statute Abbess - mother Josepha (Olena) Viter - they managed to save Cecilia Shtern and her daughter Lily Polman. Cecilia was hid in chamber of the abbess, Lily was placed in orphanage - the family survived the Nazi occupation and stayed alive.

Podoshyn family was also saved by the metropolitan. Juzeph Podoshyn was hiding in Sheptytskyi's library, located in his house. It is known that at least two Jews used this place as shelter - Juzeph Podoshyn and rabbi David Kahane. It wasn't a single case but a systemic process led by Sheptytskyi to save Jews.

Матеріали виставки



Праведником Тарасом Снятинським (1925–1994), який за доносом сусідів-колаборантів відбув десять років у Карлагу...

Не так ще багато в нас знають про цих мужніх людей, хоча протягом останніх тридцяти років і в Україні досліджують, пишуть на тему порятунку євреїв на окупованих нацистами теренах нашої країни.

Саме тому й виникла ідея зробити виставку, яку небавом відкриють у Дрогобичі.

Експозиція, яку підготували Благодійний фонд «Коло» спільно з Народним музеєм України за партнерства та сприяння Дрогобицької іудейської громади та редакції Дрогобицької інтернет-газети «Майдан», присвячена Праведникам народу світу – українцям. Розповідає вона й про наших краян. Зокрема – про Праведника України Івана Бура, що врятував 45 дрогобичан-євреїв.

Забувати такі сторінки нашої історії, нехтувати ними не маємо права.

Саме невивчення або ігнорування таких гуманітарних трагедій в історії людства, як Геноцид вірмен, Голодомор в Україні, Голокост, Пораймос ромів, депортація народу кримли, й призводить до нових трагедій і злочинів проти людяності. Таких, як україноцид, який чинять сьогодні на нашій землі новочасні, російські фашисти.

Ось тому й вирішили організатори виставки розповісти про мало знані історії мужніх українців, які ризикували власними життями, але не корилися злу й ціною власного життя рятували життя ближніх.

Для міста та регіону нинішня виставка – унікальна й безпрецедентна. Тож не вагайтесь і завітайте.

Організатори запрошують з **5 березня до Дрогобицької великої синагоги (вул. Орлика, 6)** усіх зацікавлених і небайдужих, тих, хто подолав стереотипи неприйняття мультикультурності й багатонаціональності нашої малої вітчизни та України загалом.

Запрошуємо також і журналістів, бо ця подія потребує того, щоб якомога більше людей дізналися про неї.



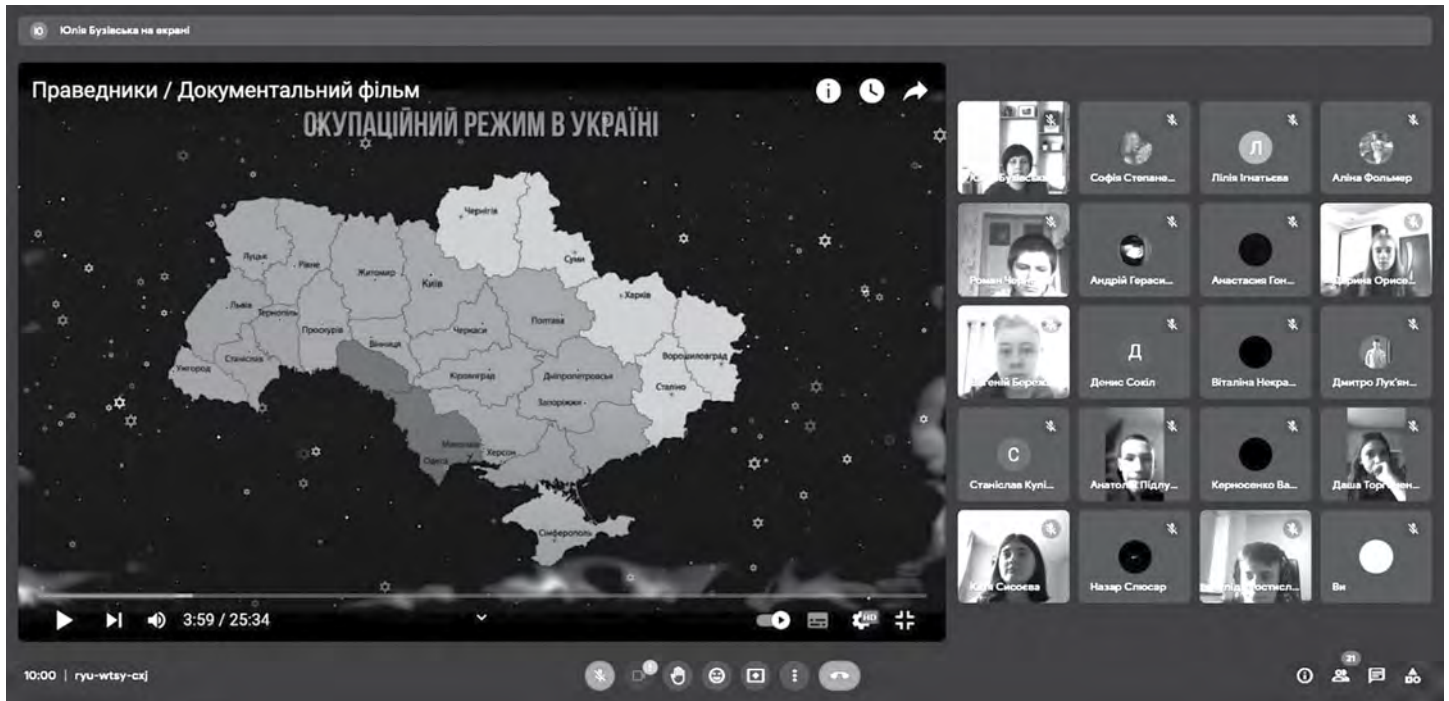
Матеріали виставки

Джерело: Єврейська громада м. Дрогобич

МЕРЕЖА ПАМ'ЯТІ



Учні 9-А класу Червонослобідського закладу освіти № 2, Черкаська область



Перегляд фільму «Праведники»

У рамках проєкту, за підтримки TOLI (The Olga Lengyel Institute for Holocaust Studies and Human Rights) учні 9-Б класу разом з учительками Юлією Бузівською та Лілією Кісаровою долучилися до перегляду фільму «Хлопчик в смугастій піжамі».

Учні обговорили історичні факти, які права людини порушено, розкрили зображення нацистського світу саме очима дітей, сконцентрували увагу на тому, що кожна людина має однакову цінність.

Учні 9-А класу в дистанційному форматі переглянули документальний фільм «Праведники», дізналися, що звання Праведників народів світу надають неєвреям, які рятували євреїв у роки нацистської окупації Європи, під час Голокосту, Катастрофи (Шоа), ризикуючи при цьому власним життям.

Станом на 1 січня 2017 року Інститут Катастрофи і героїзму «Яд Вашем» визнав Праведниками народів світу 26 513 осіб з 51 країни. Україна посідає четверте місце у світі за кількістю праведників. Фільм «Праведники» – це історії



Видання з історії Голокосту

людей із Дніпропетровської області, які під час окупації рятували євреїв.

Ці заходи спрямовані на формування в молоді почуття милосердя, поваги до минулого своєї держави та народів світу.

Джерело: Проєкт «Мережа пам'яті»

МЕТОДИЧНІ РОЗРОБКИ

РІК НЕЗЛАМНОСТІ. РАЗОМ ДО ПЕРЕМОГИ

(Виховна година)

Мета:

- формувати почуття гордості й належності до незламного українського народу, який героїчно боронить власну державу, і як наслідок – готовності до посиленої участі у справі захисту суверенітету України та відновлення її територіальної цілісності, долучення до волонтерського руху, допомоги армії; глибокої пошани до загиблих героїв і вшанування їх світлої пам'яті; поваги до Зброй-

них сил України й усіх причетних до справи захисту нашої Вітчизни і вдячності їм;

- ознайомити здобувачів освіти з найважливішими воєнними подіями за участю українців; розвивати увагу, пам'ять, мислення, навички роботи з історичною картою, вміння аналізувати й робити висновки; виховувати патріотичні почуття;
- ознайомити з досвідом державницького життя української нації.

Хід виховної години:**Вчитель.**

Доброго дня. Минув рік із початку повномасштабного вторгнення російської армії в Україну. Ворог намагався захопити нашу країну за три дні, але всупереч усім перешкодам і похмурих сценаріям Україна не впала. Україна жива та б'ється.

Сила духу та прагнення зберегти нашу державу згуртувала всіх нас у протистоянні з агресором. Війна, яка почалась у 2014 році із захоплення Криму та Донбасу, продемонструвала, наскільки українці здатні героїчно боронити власну державу.

Ведучий.

І щось в мені таке велить
збіліти в гнів до сотого коліна!

І щось в мені таке болить,
що це і є, напевно, Україна!

(Ліна Костенко)

Ведучий. 24 лютого 2022 року – мабуть найважчий день в історії незалежної України. День, коли не просто почалась війна. День, коли було зруйновано спокій і благодать на нашій благословенній, намоленій Батьківщині. День, коли горіло і небо, і земля.

Ведучий. Буча, Ірпінь, Гостомель, Київ, Харків, Куп'янськ, Херсон, Чернігів, Бахмут, Запоріжжя... Кров'ю залито пів України. Стогне і квилить мати над убитими дітьми, ховає батько єдиного сина, гудуть сирени... Сам Бог плаче над своєю дитиною – Україною. Та Україна сильна. Піднімає в молитві натруджені руки. Розправляє крила.

Учень.

Ти думав, що я вмюся слізьми?

Впаду перед тобою на коліна?

Нащадку сумнозвісної орди

Не по зубах тобі я – Україна!!!

(Галина Британ)

Читець.

Я – нація, я – сила, я – народ,

Я – світло, що ніколи не згасає,

Я – правда, без прогнилих нагород,

Я – істинна любов, що не вмирає!!!

Ти думав я струмочок без води?

А я ріка стрімка, глибоководна,

Я з кожним днем міцнішаю, а ти?

Все нижче й нижче падаєш, – в безодню...

(Галина Британ)

Ведучий. Сила духу українського народу вражає. Нас не злякали ракети, обстріли, вимкнення світла, постійний психологічний тиск, біль і розчарування. Слава нескореному народові України!

Ведучий. Ми щасливі, що народилися й живемо на чудовій, мальовничій землі. Тут жили наші діди, прадіди, тут живуть наші батьки, тут корінь роду українського, що сягає сивої давнини. І хоч би де ми були, відчуваємо поклик рідної землі.

Ведучий. Україна не раз піднімалась із колін. Побита і ціла, і в ранах, та нездоланна для ворогів своїх. Терновим шляхом дійшла Україна до сьогодні. Але, на жаль, боротьба за незалежність України триває. В нашій країні війна.

Ведучий. 24 лютого виповнюється 365 днів від початку злочинного повномасштабного вторгнення Російської Федерації в Україну. Цей напад став кульмінацією загарбницької війни, яку Москва розпочала проти України 9 років тому з окупації Криму в 2014 році.

**Учень.**

Майдан. Повстання за права
Проти корупції і зла.

Героїв – через жорнова.

Неоголошена війна.

Учень.

В церквах відспівування, плач.

Верхівки зміна. А палач –

В Росії. Братня сторона?

Неоголошена війна.

Учень.

Зелені каски без ознак.

Півострів Крим. Відбитий гак.

Угоди – до морського дна.

Неоголошена війна.

Учень.

Сепаратизм і тероризм.

Обстріляний патріотизм.

Схід. Південь. Пискіт. План Кремля.

Неоголошена війна.

Учень.

Кордон. Під ним чужа броня –

Снаряди. Танки. Страх щодня.

Душа – натягнена струна.

Неоголошена війна.

Учень.

Це чорне марення якесь!

В тривозі світ і край увесь.

У серці цвяхом ця весна. –

Неоголошена війна.

Учень.

Та вірим, правда з нами, Бог.

Звільнить господь нас від тривоги.

І ляже карою вина –

Неоголошена війна.

(Крилата (Любов Пікас))

Вчитель. Повномасштабне вторгнення. Етапи (за матеріалами Генерального штабу ЗСУ).

І етап: 24 лютого – квітень 2022 року.

Історик 1. 24 лютого 2022 року близько 4-ї години президент РФ Володимир Путін оголосив про початок «спеціальної військової операції», метою якої він назвав «демлітаризацію і денацифікацію України». За кілька хвилин російські ракети атакували українські аеродроми та військові об'єкти по всій Україні, почалося відкрите збройне вторгнення росіян із території Білорусі й тимчасово

окупованого Криму. Російсько-українська війна, розпочата РФ у 2014-му, перейшла в нову гостру фазу.

Повномасштабне вторгнення військ противника до України велось багатьма напрямками, внаслідок чого сформувалося кілька операційних зон: Північно-Західна, Східна та Південно-Західна.

Путін планував бліцкриг: висадити десант на Гостомельський аеродром і захопити Київ за підтримки важкої бронетехніки й артилерії, які зайшли через Чорнобильську зону. Вважалося, що після цієї блискавичної атаки українська влада капітулює. На взяття Києва відводилося не більше як 3-5 днів. Паралельно було завдано удару з півночі по Чернігову, Сумах і Харкову, а з півдня – по Одесі, Миколаєву, Херсону й Маріуполю.

Історик 2. Уже сьогодні серед знакових тактичних епізодів повномасштабної війни можна назвати **битву за Київ** (24 лютого – 1 квітня 2022 року). Наступ на столицю відбувся з трьох напрямків. Ворог задумав стрімко прорватися до центру столиці колонами бронетехніки та зайняти урядовий квартал. Стійкий опір ЗСУ зірвав наміри РФ.

Ворожі війська закріпилися на лінії Макарів – Гореничі – Буча – Демидів. Проте через безрезультатність спроб прорватися до Києва вже наприкінці березня командування РФ вирішило вивести війська з Київської області. Відбиваючи наступ противника, підрозділи Сил оборони України змогли зупинити його просування на всіх напрямках.

Історик 3. Епізодами битви за Київ стали:

- **бої за Ірпінь, Ворзель, Бучу, Гостомель.** Застосування реактивної, ствольної артилерії, танків, стрілецького озброєння призвело до великих жертв серед цивільних. Одночасно рашисти масово проводили серед місцевих так звані зачистки. Тіла численних жертв ховали у братських могилах. З 19 березня підрозділи Сил оборони України перейшли до контрнаступу. Ворог почав відступати;
- **бої за аеропорт «Антонов» у Гостомелі.** Противник намагався встановити контроль над цим стратегічно важливим об'єктом, щоб безперешкодно перекидати тран-

спортною авіацією боєприпаси й висаджувати десант. На цьому аеродромі перебував на ремонті флагман і символ української авіації – легендарний Ан-225 «Мрія». Масованими обстрілами російські окупанти знищили «Мрію». Під час боїв злітно-посадкову смугу суттєво пошкодили, тож противник не зміг розвантажити на летовищі основні сили.

Читець.

Чуєш кате, бійся засинати,
Бо маленький хлопчик з Ірпеня
Прийде уночі, щоб нагадати,
Як вмирала вся його сім'я,

Коли ти прийшов у їхню хату,
Біль і крик у маминих очах...
Їхній крик повік буде лунати
У твоїх, перевертню, вухах!

Він буде ходити за тобою,
Крок за кроком, кате, щоб ти знав!
Бійся!.. Не дадуть тобі спокою,
Душі тих, що ти закатавав...

(Галина Британ)

Історик 4. Знаковий тактичний епізод першого етапу повномасштабного вторгнення – **бої за Маріуполь**. 28 лютого 2022 року противник розпочав облогу міста: підійшов одночасно з заходу та сходу. Сили оборони України вимушені були відступити до міста й вести кругову оборону попри суттєву чисельну та вогневу перевагу ворога. На 1 квітня окупанти оточили Маріуполь і почали просуватися до центру. 11 квітня група українських оборонців здійснила прорив із міста, пододала 175 кілометрів тилами ворога й вирвалася з оточення.

Від 21 квітня єдиним опорним пунктом Сил оборони України в Маріуполі лишився металургійний комбінат «Азовсталь». Тримаючи там оборону до 20 травня, наші герої відтягували найбоєздатніші ворожі підрозділи від інших напрямків.

Вчитель. II етап: травень – серпень 2022 року.

Історик 1. Після провалу первинного задуму щодо швидкого прориву та захоплення України, противник перегрупував війська та продовжив наступ на кількох напрямках. Сили оборони України перейшли до стабілізаційних заходів, а ведення бойових дій звузилося до двох операційних зон – Східної та Південно-Західної.

Історик 2. Серед знакових тактичних епізодів цього етапу – **бої за Северодонецьк – Лисичанськ**. 8 травня, намагаючись захопити Луганську область, ворог загарбав Попасну, 12 травня – Рубіжне. Нехтуючи принципом мінімізації руйнувань цивільних об'єктів, рашисти масовано обстрілювали населені пункти області з артилерії та авіації. На кінець травня почався штурм Северодонецька. Через застосування масового артилерійського вогню (вороги витрачали до 70 тисяч тонн боєприпасів на добу) та для уникнення оточення підрозділи Сил оборони України 22 червня мусили відійти з Северодонецька, а на початку липня – з Лисичанська. Стійкість українських оборонців суттєво виснажила загарбників – вони зазнали численних втрат і вичерпали резерви.

На цьому етапі варто згадати й бойові дії на Лиманському, Авдіївському та Новопавлівському напрямках.

Вчитель. III етап: вересень – грудень 2022 року.

Історик 3. Ворог втратив ініціативу та мусив вживати радикальних заходів для збереження свого положення на



окупованих територіях. Зусилля військово-політичного керівництва України були спрямовані на забезпечення умов для звільнення тимчасово окупованих територій і нарощування засобів для продовження наступальної операції.

Історик 4. На цьому етапі знаковими тактичними епізодами були наступальні операції Сил оборони України:

- **Харківська наступальна операція.** Противник продовжив активні наступальні та штурмові дії в Донецькому операційному районі. Окремі підрозділи перекинув на Херсонський напрямок. Це дало змогу Силам оборони України 5 вересня розпочати наступальну операцію в Харківській області. Заскочені зненацька ворожі підрозділи були розгромлені й дезорієнтовані. Лише в середині жовтня ворог закріпився на рубежі Сватове – Кремінна. Українці звільнили близько 500 населених пунктів, серед них – міста Ізюм, Балаклія, Куп'янськ, Вовчанськ;
- **Херсонська наступальна операція.** З 29 серпня до 23 вересня українські війська вийшли на адміністративний кордон із Херсонською та Дніпропетровською областями й розпочали створювати плацдарм для просування. В листопаді підрозділи Сил оборони України вийшли на правий берег річки Дніпро, рашисти ж, щоб хоч якось зберегти живу силу, відійшли на лівобережжя. Завдяки успішному проведенню цієї операції Україна звільнила від загарбника Херсон і ще понад 200 населених пунктів.

Рашизм – це геноцид

Ведучий. У перші дні війни жертвами російських авіаударів стали передусім мирні українські міста та села. Географія ударів охопила всі регіони країни.

Ведучий. На окупованих територіях зафіксовано випадки мародерства й масових убивств, катувань, звалтувань, викрадення представників місцевого самоврядування, священників, журналістів, відомих людей та інших.

Ведучий. Російські війська руйнують не лише аеродроми, військові частини, нафтобази, а й житлові будинки, пологові, лікарні, дитячі садки, школи. Житлові райони обстрілюють з артилерії, реактивних систем залпового вогню, балістичними ракетами, зафіксовано факти застосування заборонених міжнародними конвенціями касетних і фосфорних бомб. Найганебніший воєнний злочин – обстріл будинків, позначених червоним хрестом.

Ведучий. Від початку повномасштабного вторгнення російські окупанти зруйнували або пошкодили понад 3 тисячі закладів освіти, понад 1 тисячу закладів охорони здоров'я, майже 150 лікарень не підлягають відновленню. Під час бойових дій знищено або пошкоджено чимало об'єктів культурної спадщини – пам'яток історії, археології, архітектури та містобудування, монументального мистецтва України. Через російську агресію в Україні постраждали майже 1200 об'єктів культурної інфраструктури (з них понад 400 зруйновані), а також пам'ятки культурної спадщини. Найбільших втрат і збитків культурна інфраструктура зазнала в Донецькій, Київській, Харківській, Луганській, Миколаївській, Запорізькій, Сумській та Херсонській областях.

Ведучий. 9 років в Україні триває російсько-українська війна. Проблема збереження матеріальної культурної спадщини загострилася після повномасштабного вторгнення. За рік агресії ракетно-бомбовими ударами російських військ

було знищено, частково зруйновано або пошкоджено майже 600 об'єктів матеріальної культурної спадщини України. Серед них – музеї, театри, бібліотеки, меморіальні комплекси, адміністративні будівлі, архіви, історико-архітектурні заповідники, релігійні споруди різних конфесій і віросповідань. Ці втрати фіксуються і будуть передані до Міжнародного кримінального суду в Гаазі для слідчих дій.

Ведучий. Знищення або пошкодження російськими окупантами культурної спадщини України, що не є воєнними цілями, – беззаперечний воєнний злочин, учинений РФ проти українського народу. Місія світу сьогодні – не допустити продовження таких руйнувань. Організація Об'єднаних Націй із питань освіти, науки й культури (ЮНЕСКО) заявила про посилення заходів, спрямованих на захист і збереження культурної спадщини України, яка перебуває під загрозою пошкодження або зникнення через вторгнення Росії.

Ведучий. Розпочалась неоголошена війна. Розпочалась мобілізація цвіту нашої держави – молодих хлопців, татусів, братів, друзів, сусідів для захисту кордонів і цілісності Української держави.

Ведучий. Тисячі українців, що встояли на Майдані, взяли зброю в руки, вирушили на фронт, щоб захистити завоювання Революції Гідності.

Ведучий. У домівках українців чути плач та щирі молитви, якіносять до Бога матері, дружини, діти, батьки та прості пересічні громадяни нашої держави. На парафіях відправляються молебні за воїнів, за краще майбутнє України...

Пісня «Там біля тополі калина росте»: https://youtu.be/2Ijms2_GR-8

Ведучий. Ця війна забрала життя багатьох молодих українців. У багатьох домівках не дочекались батька, сина, брата, сусіда або просто знайомої людини.

Ведучий. Ці люди – справжні герої, вони загинули як герої і повертають їх як героїв. У кожній області, в кожному районі, у кожному місті чи селі зупиняються процесії, що везуть тіла загиблих у домовинах, і місцеві жителі зі свічками у руках в дощ і в холод, зі сльозами на очах, стоячи на колінах, віддають останню шану героям.

Історик 1. Адже герої не вмирають! Вони завше житимуть у наших серцях. У країні з'являються вулиці, майдани, школи, названі на честь загиблих воїнів.

Історик 2. Але, на жаль, кожного дня із засобів масової інформації дізнаємося про нові жертви серед українських воїнів, українського населення.

Історик 3. Це означає, що не лише батьки втрачають своїх синів, дружини – коханих чоловіків, діти – батьків, а й ми – своїх захисників.

Історик 4. Це велика кривава рана, яка залишається назавжди в нашій пам'яті, в історії України.

Читець.

Ви знаєте, війна
Таки скінчиться...

І скоро відбудуються міста.

Але, на жаль, ніколи не вернуться

Всі ті, кого забрали небеса.

(Марія Сковчиліс)

Вчитель.

Уже рік український народ боронить свою державу. Слова «Слава Україні – Героям слава» не є просто вітанням, це вияв шани найкращим, які в найважливіший момент історії нашої держави не злякалися і пожертували собою заради Батьківщини, це засвідчення справжнього подвигу.

Вшануймо світлу пам'ять захисників і захисниць, polegлих під час виконання бойових завдань, а також мирних громадян, які загинули унаслідок збройної агресії російської федерації проти України.

Виходять діти із запаленими лампадками в руках. (Відео.) Хвилина мовчання:

<https://www.youtube.com/watch?v=HWQJaKHrhKw>

Читець.

Пам'ятайте про тих, хто безвісти пропав,

Пам'ятайте про тих, хто не встали, як впали,

Пам'ятайте про тих, хто згоріли, мов зорі, –

Такі чисті і чесні, як повітря прозоре.

Пам'ятайте про тих, що за правду повстали.

Пам'ятайте про тих, що лягли на заставах.

Пам'ятайте про них і у праці, і в пісні

Хай відомими стануть всі герої відомі й безвісні...

Світла пам'ять загиблим.

Ведучий. Однак життя триває. І окреслюючи перспективи майбутнього, ми повинні вдивлятися у минуле, черпати з нього той безцінний скарб, який не дасть загубити головне, розчинитися серед дрібних проблем.

Ведучий. І хоч зараз важко нам, неспокійно у нашому домі, але вже не раз доведено, що наша дружня сім'я – український народ – здолає всі перешкоди.

Ведучий. Сьогодні нам треба гартуватися, допомагати один одному й нашому війську та державі. Не піддаватися провокаціям і чуткам, через які сіється злість, зневіра та брехня про нашу країну.

Ведучий. Хай пам'ять про всіх невинно убитих згуртує нас, живих, дасть нам силу та волю, мудрість і насагу для зміцнення власної держави на власній землі.

Вчитель. Війна, як ніколи, згуртувала українську націю, мобілізувавши весь її потенціал на відсіч ворогу. Вона торкнулася кожної української родини, стала частиною нашого життя, а перемога у ній стала спільною метою всього українського народу. Кожен із нас наближає перемогу.

Честь і слава незламним Силам оборони України, які звільняють нашу землю від російських окупантів!

Повномасштабна війна змусила багатьох людей опинитись у скрутній ситуації. Окрім держави, на поміч прийшли також волонтери. Сотні тисяч людей приєдналися до волонтерського руху: допомагають у гуманітарних штабах, плетуть маскувальні сітки, закуповують амуніцію тощо. Сьогодні волонтери – це найпотужніша частина громадянського суспільства України.

Честь і слава незламним рятувальникам – героям без зброї, готовим завжди прийти на допомогу тим, хто чекає захисту. Вони ліквідовують наслідки обстрілів, відновлюють критичну інфраструктуру, гасять пожежі та розмінують нашу землю.

Честь і слава незламним медикам!

Перегляд відео про те, як Україну підтримує весь цивілізований світ:

<https://www.youtube.com/watch?v=a3p0kOG0XuY>

Читець.

Розквітнеш! Сплетеш волосся в косу!

Підхопиш дзвінку пісню солов'я!

І зникне ворог, як бур'ян в покосах –

Усе минає і мине війна...

Розквітнеш! Вдягнеш в неділю вишиванку,

Хвалу Господню в небо вознесеш!

Піднімеш Суми, Маріуполь, Харків!



Містечко Бородянка (Київська область) після звільнення від російських загарбників. Квітень 2022 р.

Донбас і Крим додому повернеш!
Розквітнеш! Хай майорить блакитно-жовтий!
Хай знає світ Твою величну міць!
Настане ранок чистий, переможний,
Потягне сонях голову в блакиті!
Розквітнеш! Зітреш з лиця ворожі танки!
В столиці знову заспіваєш Гімн!
Та так з душі, щоб бігали мурашки,
Щоб аж здригнувся сам Єрусалим!
Розквітнеш! Розквітнеш, Мила, обіцяєм!
Ще зовсім трошки, Ненько дорога!
І зникне ворог, як п'ятьма з світанку –
Усе минає і мине війна...

(Софія Федина-Прилуцька)

Вчитель. Росіяни планували захопити Київ за три дні. Скинути владу. Перетворити Україну на колишній Радянський Союз. Та Україна тримається. Її народ – нескорений. 365 днів і ночей важкої боротьби. 365 днів болі й страждань. 365 днів великої любові до всього, що зветься Україна. І прийде час такої довгоочікуваної перемоги. Повернуться до хат лелеки, завітуть мальви, вся родина збереться за одним столом.

Композиція «Обійми» гурту «Океан Ельзи» (тематика війни): <https://youtu.be/u7FUFAqycIU>

Читець.

Бавовна виросте з трави,
До гнізд повернуться лелеки,
А від Чукотки до Москви,
Настане тиша як у пеклі.
І Михайл опустить меч,
І роз'їжачатся майдани,
Круїзний лайнер зайде в Керч,
А «Боїнг» сяде у Жулянах.
Всміхнеться Сян і стихне Дон,
До хмар підніметься калина,
На синім потязі Патрон,
Поїде в Крим шукати міни.
Герой почистить кулемет
І ляже спати до світанку.
І зніме Бог бронезелет.
І знов одягне вишиванку.

(Артем Сенчило)

Усі разом. СЛАВА УКРАЇНІ! ГЕРОЯМ СЛАВА!!!

Роман Кременець, вчитель історії, права, громадянської освіти, Замківський ЗЗСО І–ІІІ ступенів Добросинсько-Магерівської сільської ради, Львівський район, Львівська область

АНОНСИ

ПРОЄКТ «ЗАХИСНИКИ»

22 лютого 2023 року до роковин повномасштабного вторгнення росії на територію України Національний музей історії України у Другій світовій війні презентував проєкт «Захисники».

Вдумайтесь лишень! Росія системно руйнує наше мирне життя ракетами, бомбами, мінами, незліченною кількістю смертоносного металу. Ворог прагне нас знищити! Що в цей час робить Музей війни?

22 лютого 2023 р. о 14:00 до роковин повномасштабного вторгнення росії на територію України презентуємо проєкт «Захисники». Експозицію розміщено у щойно відремонтованому просторі Виставкового центру Музею. Це новий, сучасний івент-майданчик, створений під час війни й максимально обладнаний для безперебійного функціонування в її умовах. Локацію забезпечено постійним електроживленням за допомогою зарядної станції Ecoflow, яку надала ГО Museum for Change завдяки постійній підтримці українських музейників швейцарським фондом ALIPH. Starlink від Фонду «Україна – XXI століття» забезпечує автономну точку доступу до глобальної супутникової системи, а отже потужний, швидкісний Wi-Fi. Тож запрошуємо на першу виставку в новому експозиційному просторі.

Проєкт «Захисники» – про мужніх, відважних, сталевих, стійких, сильних, героїчних, красивих. Промовисті фото українських воїнів, які вже понад рік чинять упертий опір тотальному злу, боронять рідну землю й стоять на сторожі безпеки Європи та світу. Світлини зроблено під час музейної експедиції, яка відбулась у липні 2022 року за підтримки Генерального штабу Збройних сил України. Генеральний директор Музею Юрій Савчук та музейний фотограф-волонтер зі Швеції Анджей Маркевич здійснили поїздку до місць дислокації військових частин. Перебуваючи в розташуванні

підрозділів на території Харківщини, Дніпропетровщини, Миколаївщини, Одещини та Київщини, музейники фотографували військовослужбовців різних видів і родів Збройних сил України. Подолано тисячі кілометрів уздовж лінії фронту, зафіксовано величні постаті воїнів-захисників.

Деталі кожного образу відтворено бездоганно. Найвищої якості друк світлин виконала безкоштовно найкраща у Європі шведська фотолабораторія Crimson. За сприяння Посольства України в Королівстві Швеція дорожочинний вантаж миттю було доставлено в українське місто Тернопіль. Постійно відчуваємо надійне плече нашого логістичного партнера – «Нової пошти». У найстисліші терміни, безкоштовно та якісно фото доправили до Музею в місті Київ.

Ось вони, поруч із нами, наші лицарі у формі ЗСУ. Погляньте у вічі кожному, помоліться за них. Подумки подякуйте воїнам, що ви живі. Подякуйте за Україну!

Автор ідеї, куратор – Юрій Савчук.

За сприяння:

- Генеральний штаб Збройних сил України;
- Міністерство культури та інформаційної політики України;
- Посольство України в Королівстві Швеція.

Організатор:

- Національний музей історії України у Другій світовій війні. Меморіальний комплекс.

Джерело: Національний музей історії України у Другій світовій війні

ПРОЄКТ «ДРУГА СВІТОВА НА МАПІ УКРАЇНИ»

У процесі наукової роботи зі сповіщеннями про загибель учасників Другої світової війни співробітники Національного музею історії України у Другій світовій війні зіштовхнулися з труднощами ідентифікації того чи того населеного пункту, який існував у воєнний період, а після війни був перейменований, знятий з обліку, затоплений унаслідок створення водосховища чи приєднаний до більшого міста, села, селища.

Постала необхідність створення бази даних, яка об'єднувала б інформацію щодо всіх тогочасних та сучасних назв і статусів населених пунктів. Тому ще у 2014 році для потреб Музею було започатковано електронно-картографічний проєкт «Місця пам'яті про Другу світову війну на мапі України». База охопила понад 40 тисяч населених об'єктів. Її основою став довідник «Українська РСР: Адміністративно-територіальний поділ: на 1 вересня 1946 року».

Серед основних завдань, які постали в межах проєкту, – впровадження інтерактивної карти з розробленням веб-ресурсу, що вперше акумулюватиме важливі процеси, пов'язані з Другою світовою війною, відобразатиме кордони на 1939, 1946 роки та нинішній час, фіксуватиме основні складники реалій буття українського соціуму під час війни, міститиме інформацію про дати окупації, вигнання нацистів та їхніх союзників із населених пунктів України, про злочини, скоєні на окупованій території, місця й час боїв українських визвольних формувань із військами агресорів.

Для наповнення бази даних інтерактивної карти проєкту використовували архівні дані ЦДАВО України, ЦДАГО України, монографічну літературу, довідники, періодичні видання, картографічні джерела.

Створення першої в Україні новаторської геоінформаційної карти дає змогу візуалізувати географічні та подієво-фактуальні контексти Другої світової війни, здійснити оперативну вибірку даних на глобальному (вся Україна) та локальному (регіони, населені пункти) рівнях.

Проєкт утілює в єдиному продукті географічні показники й науково достовірну інформацію на кожен населений пункт України. Демонстрація електронної мапи забезпечує оперативність та інтерактивність поданих подій, фактів і статистичних даних, дає змогу розширити й перетворити інформацію відповідно до необхідної системи координат.

Продукт є вагомим допоміжним засобом для наукового середовища, краєзнавців, любителів воєнної історії. Він передбачає використання з різною метою, а саме: пошукова діяльність, дослідження локальної історії регіону, дослідження родоводу тощо.

База доповнює музейний мартиролог полеглих комбатантів «Музей. Пам'ять. Пошук».

У разі виявлення неточностей просимо повідомити на електронну пошту dsf@warmuseum.kyiv.ua.

НОВИНИ БІБЛІОТЕКИ ЦЕНТРУ



Суспільно-політичні та історичні аспекти розвитку сучасної єврейської громади України: європейський контекст : монографія / А. Ю. Подольський (керівник), М. М. Гон, П. О. Журавель, Н. С. Івчик, О. В. Козерод, Ф. Л. Левітас, К. В. Попова, Ш. Ш. Рамазанов, М. І. Тяглий, І. В. Туров. Київ : ІПЕнД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2022. 376 с.

У монографії досліджуються питання розвитку хасидизму на сучасному етапі, історична доля кримчаків, особливості комплексної меморіалізації Бабиного Яру, відносини єврейських громад Європейського Союзу з національними урядами, можливість запозичення й застосування цього досвіду в українських реаліях та ін. Авторський колектив складається з відомих українських істориків та політологів, серед яких є і науковці нашого Центру.

АНОНС НАСТУПНОГО НОМЕРА

1. XXIII Всеукраїнський конкурс учнівських робіт «Історія і уроки Голокосту» ім. І. Б. Медвинського (буде проведено після славної перемоги нашої Великої Незалежної Держави).
2. Освітні події.
3. Наукові події.
4. Полеміка.
5. Новини бібліотеки Центру.

Адреса редакції:
Український центр вивчення історії Голокосту
вул. Генерала Алмазова, 8, оф. 109
01011, Київ-11, Україна
Тел./факс: +38 (044) 285-90-30
www.holocaust.kiev.ua
e-mail: uhcenter@holocaust.kiev.ua

Редакційна колегія:
Любов Кремінець
Анатолій Подольський
Олена Пазюк

Дизайн, комп'ютерна верстка:
Марина Кулікова